

PROVINCIE DRENTHE

GEBIEDSOPGAVE ZUIDOOST-DRENTHE 2007-2013

Mei 2007

INHOUD

1.	INLEIDING	5
2.	GEBIEDSBESCHRIJVING KANSEN EN BEDREIGINGEN	7
2.1.	Gebiedskenmerken	7
2.2.	Bevolkingsopbouw	7
2.3.	Economische activiteiten	8
2.4.	Toerisme	10
2.5.	Aanbodkant arbeidsmarkt	12
2.6.	Sterkte en zwakte analyse	13
3.	SOCIAAL ECONOMISCHE VITALISERING	17
3.1.	Versterken innovatiekracht midden- en kleinbedrijf	17
3.2.	Uitbouw toeristische mogelijkheden	18
3.3.	Vernieuwing en verbreding in de landbouw	21
3.4.	Dorpsontwikkeling en cultuurhistorie	23
3.5.	Samenwerking	26
4.	NATUUR EN LANDSCHAP	27
5.	WATER	31
6.	DUURZAAM BODEMGEBRUIK	33
7.	ORGANISATIE VAN DE UITVOERING	35
8.	FINANCIËN	39
8.1.	Provinciaal Meerjarenprogramma Landelijk Gebied Drenthe (mei 2007)	39
8.2.	Financiële tabel pop as 3 en 4	40
8.3.	Complementariteit	41
9.	CRITERIA VOOR PROJECTSUBSIDIES IN HET KADER VAN LEADER/POP	43
	BIJLAGEN	45
1.	Indicatoren POP	46
2.	Afkortingenwijzer	51

1. INLEIDING

Voor u ligt de Gebiedsopgave 2007-2013 van de regio Zuidoost-Drenthe.

De gebiedsopgave geeft de aan welke doelen de Gebiedscommissie Zuidoost-Drenthe de komende periode wil gaan realiseren.

De belangrijkste opgaven voor deze regio liggen de komende tijd op het economische vlak. Stimulering en ondersteuning van de bedrijvigheid is ook in het landelijk gebied hard nodig. De nadruk in de gebiedsopgave komt te liggen op sociaal-economische vitalisering. Daarbij is het belangrijk dat er toegewerkt wordt naar een goed evenwicht tussen de economische ontwikkeling, de leefbaarheid enerzijds en natuur en landschap anderzijds.

Ingezet moet worden op een verbetering van het imago.

Andere speerpunten in de gebiedsopgave zijn: het herstel van de vaarverbinding Erica - Ter Apel, het belvédèreproject Veenland, de landinrichtingen Emmen en Schoonebeek en projecten op het gebied van outdoorrecreatie en glastuinbouw bij Bargercompasuum.

Sociaal-economisch ligt er een opgave in de veenontginningsgebieden van beide gemeenten. Ook het herstellen van de oude veenlandschappen en de bescherming van het Bargerveen zijn belangrijke elementen. Rond het Bargerveen komen enkele grootschalige initiatieven van de grond met betrekking tot natuur onder andere Naturpark Moor en Wild Life Griendtsveen).

Tevens wordt gewerkt aan herstel van de oude veenrivier de Runde (onderdeel verbinding "van Bargerveen tot Dollard tou") en het Schoonebekerdiep. Het landschap in het gebied van Mars- en Westerstream en de boswachterijen behoeven de nodige aandacht in verband met de landschappelijke kwaliteiten en bescherming.

De gemeente Coevorden werkt aan het Centrumplan Coevorden anno 1603. Dit plan behelst een omvangrijke vernieuwing van het historische stadscentrum. Met het project Buitengewoon platteland wordt gewerkt aan de vernieuwing van het platteland.

Voor de uitvoering van de gebiedsopgave wordt een beroep gedaan op de middelen uit het provinciaal Meerjarenprogramma (pMJP) Drenthe waartoe ook de Europese middelen voor plattelandontwikkelingsplan (POP) en LEADER behoren.

Ook de gemeenten, waterschappen en andere partijen zullen hun bijdrage moeten leveren om gezamenlijk de doelstellingen uit de gebiedsopgave te halen.

LEADER-aanpak

De Gebiedscommissie Zuidoost-Drenthe wil gebruikmaken van de mogelijkheden voor plattelandontwikkeling die de Europese Commissie biedt. Zij meldt zich aan als LEADER-gebied.

De aanwijzing als LEADER-gebied maakt het mogelijk om een breed sociaal economisch programma voor het platteland uit te voeren.

Met ingang van 2007 maakt de LEADER-werkwijze integraal deel uit van POP II.

De LEADER-aanpak kan de gebiedscommissie helpen om met een integrale aanpak een aantal gewenste ontwikkelingen in het gebied op gang te brengen. Door middel van de aanwijzing als LEADER-gebied wordt het mogelijk om projecten te realiseren die voldoen aan een van de doelstelling van de drie POP-assen. De LEADER-aanpak is onder andere gericht op de verbetering van samenwerking tussen partijen, het vergroten van draagvlak voor projecten en het stimuleren van vernieuwing. Daarnaast kan het LEADER-budget ook worden aangewend voor samenwerkingsprojecten, en kosten voor uitvoering van het onderdeel Sociaal economische vitalisering van de gebiedsopgave.

De gebiedscommissie vindt dat de bewoners een belangrijke rol hebben bij de realisering van een vitaal en leefbaar platteland. De werkwijze die de gemeente Coevorden geïntroduceerd heeft met het project Buitengewoon Platteland is hiervan een goed voorbeeld.

2. GEBIEDSBESCHRIJVING KANSEN EN BEDREIGINGEN

2.1. Gebiedskenmerken

Het gebied Zuidoost-Drenthe bestaat uit de gemeenten Coevorden en Emmen (met uitzondering van de kern Emmen). In het gebied komen verschillende landschapstypen voor, variërend van een cultuurhistorisch zeer waardevol esdorpenlandschap rond Zweeloo en Aalden (belvédèregebied) tot een veenontginningslandschap met prima productieomstandigheden voor de landbouw. De druk op de landbouw, vooral op de akkerbouw in het Veenkoloniale gebied, is groot. De verwachting is dat de werkgelegenheid daarin verder zal teruglopen. Ook vindt er op dit moment een omslag plaats in de landbouw; traditionele teelten worden meer en meer vervangen door energiegewassen.

De terugkeer van de NAM in Schoonebeek voor oliewinning is een in economisch opzicht belangrijke ontwikkeling. Ook de plaatsing van windmolens op het Europapark in Coevorden is een belangrijke nieuwe ontwikkeling in het gebied.

2.2. Bevolkingsopbouw

Het LEADER-gebied¹ heeft een oppervlakte van 555 km² en per 1 januari 2006 woonden er 88.200 mensen. Het aandeel in de Drentse bevolking bedraagt daarmee 18%. De bevolkingsdichtheid in het LEADER-gebied is in vergelijking met Nederland laag: 159 inwoners per km², terwijl dit voor Nederland 483 is. Het LEADER-gebied kan daarom worden aangemerkt als een dunbevolkte regio.

Figuur 1. LEADER-gebied

¹ Tot dit gebied worden de volgende Drentse gemeenten gerekend: Coevorden en Emmen, exclusief de kern Emmen (zie bijlage 1).

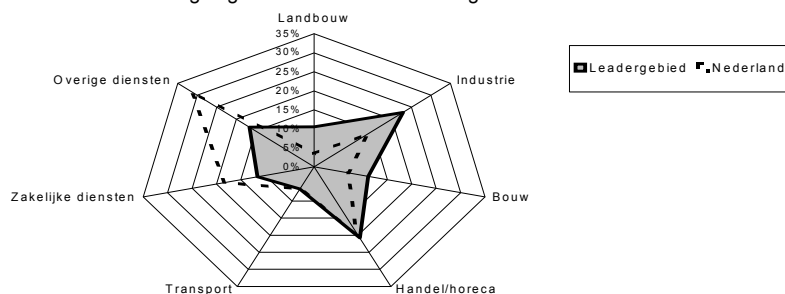
De bevolking in het LEADER-gebied is over het geheel genomen ouder dan de Nederlandse bevolking. Bijna 16% van de bevolking behoort tot de 65-plussers. Dit is 1,2%-punt meer dan landelijk. Ook het aantal personen in de leeftijd 45 -64 jaar is relatief groter dan in Nederland (1,7%-punt). Bovendien vergrijsd de bevolking de afgelopen jaren sterker dan landelijk. Vergeleken met Nederland is het aantal personen in de leeftijd 15-24 jaar en 25-34 jaar ondervertegenwoordigd, namelijk 1,3%, respectievelijk 1,8% lager dan het landelijke gemiddelde. Het aandeel jongeren tot 25 jaar in de bevolkingsopbouw is tussen 2002 en 2006 gedaald met 0,6%. Er is sprake van ontgroening en deze ontgroening is in het LEADER-gebied iets sterker dan landelijk (landelijk is het aandeel jongeren in deze periode 0,2%-punt gedaald). De bevolking in het LEADER-gebied is in de periode 2002-2006 nauwelijks toegenomen; met gemiddeld 0,1% per jaar. De Nederlandse bevolking kent in deze periode met 0,4% een sterkere groei. Vooral de laatste twee jaar is de groei van de bevolking in het LEADER-gebied fors afgenomen. In 2006 is er zelfs voor het eerst sprake van een daling van het aantal inwoners (-0,4%). Een van de oorzaken is een lager geboorteoverschot. Daarnaast is het vestigingsoverschot de laatste paar jaar fors afgenomen, vooral door het vertrek van buitenlandse migranten. Bij de binnenlandse migratie valt het grote vertrekoverschot van jongeren in de leeftijd 15-24 jaar op. Dit is overigens niet alleen in het LEADER-gebied, maar in heel Drenthe waar te nemen. Veel jongeren trekken naar elders vanwege studie of slechte arbeidsmarktperspectieven in de eigen regio. De inwoners in het LEADER-gebied hadden in 2004 een gemiddeld jaarlijks besteedbaar inkomen van € 11.200,--. Daarmee was er sprake van een aanzienlijke achterstand ten opzichte van het Nederlandse gemiddelde, want dat lag met € 12.200,-- zo'n 10% hoger.

2.3. Economische activiteiten

De werkgelegenheid in het LEADER-gebied omvat in 2006 bijna 26.500 banen van 12 uur of meer per week. Het aandeel van deze regio in de totale Drentse werkgelegenheid bedraagt hiermee 16%. Deze banen zijn verspreid over ruim 5.800 vestigingen. Dit komt er op neer dat er per vestiging gemiddeld 4,5 personen werkzaam zijn met een baan van 12 uur of meer. In Drenthe bedraagt deze verhouding 5,8 personen op 1 vestiging en in Nederland 7 personen. Er zijn dus in het LEADER-gebied over het algemeen, qua personeelsomvang, kleine bedrijven gevestigd. De industrie is met een aandeel van 23% in de totale werkgelegenheid de grootste sector in het LEADER-gebied. De sector wordt op de voet gevolgd door de handel/horeca (21%).

Figuur 2 toont de sectorstructuur van het LEADER-gebied en Nederland.

Figuur 2: Aandeel sectoren² in de totale werkgelegenheid in 2006: LEADER-gebied en Nederland.

Bron: PWR 2006; CBS Landbouwtelling; LISA.

² Industrie = inclusief delfstoffenwinning en nutsbedrijven.

Figuur 2 toont dat de industrie aanzienlijk is oververtegenwoordigd in het LEADER-gebied. Dit geldt ook voor de landbouw. Bijna 11% van de totale werkgelegenheid is te vinden in deze sector. In Drenthe en Nederland bedraagt het aandeel van de landbouw in de totale werkgelegenheid 6,2%, respectievelijk 3,5%. De zakelijke en overige diensten, de groeisectoren, nemen in de regio een zeer bescheiden plaats in, met een aandeel van 28%. Zowel landelijk als in Drenthe is bijna de helft van de werkgelegenheid in deze sectoren te vinden.

In de periode 2002-2006 is de werkgelegenheid in het LEADER-gebied met gemiddeld 1,1% per jaar gedaald. Nederland en Drenthe kenden een minder sterke daling van de werkgelegenheid, namelijk beide 0,3% per jaar. Vooral het aantal banen in de industrie en de landbouw is de laatste jaren fors teruggelopen (zie tabel 1). Doordat beide sectoren zijn oververtegenwoordigd in het gebied, is de impact op de ontwikkeling van de totale werkgelegenheid groot. In de dienstverlenende sectoren was sprake van een lichte groei. Deze was echter onvoldoende om de daling in de industrie en landbouw te compenseren. Wel is in de sector Industrie een nieuwe dynamiek te constateren die de daling bijna tot staan heeft gebracht en in 2007 wellicht al een lichte groei oplevert. Daarbij speelt de transitie naar kennisintensief een grote rol. Het in Zuidoost-Drenthe belangrijke onderdeel Recreatie en toerisme maakt deel uit van de sector Horeca en overige diensten.

Tabel 1: Werkgelegenheid LEADER-gebied 2006

Sector	Aantal banen, x 1.000 (> = 12 uur)	Jaarlijkse groei in de regio (2002-2006)	Jaarlijkse groei Nederland (2002-2006)
Landbouw 2	2,8	-4,6%	-2,1%
Industrie ³	6,0	-4,2%	-2,8%
Bouwnijverheid	2,9	-0,7%	-1,2%
Handel/horeca	5,5	0,1%	-0,7%
Transport	1,7	1,5%	-1,2%
Zakelijke diensten	3,1	2,7%	0,2%
Overige diensten	4,4	1,1%	1,6%
Totaal	26,5	-1,1%	-0,3%

Bron: PWR 2006; CBS Landbouwtelling; LISA

Landbouw⁴

Zojuist werd reeds opgemerkt dat de landbouw voor het LEADER-gebied een belangrijke sector is, mede gezien haar bijdrage in de regionale werkgelegenheid en inkomensvorming. Deze agrarische werkgelegenheid in het LEADER-gebied is verdeeld over circa 1.000 land- en tuinbouwbedrijven. Kijken wij naar de samenstelling van de landbouwsector dan nemen de categorieën Graasdierbedrijven en Akkerbouwbedrijven het grootste deel van de vestigingen voor hun rekening, elk ruim 37%. Indien naar de oppervlakte wordt gekeken liggen de verhoudingen compleet anders. De akkerbouwbedrijven beslaan namelijk ruim de helft van de totale oppervlakte cultuurgrond in de regio en de graasdierbedrijven bijna eenderde. Daarmee wijkt de regio flink af van het nationale en tevens van het Drentse beeld. Zowel landelijk als in Drenthe is namelijk ruim de helft van de bedrijven een graasdierbedrijf. Dit geldt ook voor het areaal. Opmerking verdient dat in de regio een aantal grote verveningsbedrijven uit het verleden zich hebben toegelegd op de landbouw. Deze bedrijven zoeken sinds enige jaren naar mogelijkheden tot verbreding of omzetting, onder meer door de realisering van landgoederen (bijvoorbeeld landgoed Scholtenzathe).

³ Inclusief delfstoffenwinning en nutsbedrijven.

⁴ Het betreft de primaire landbouw.

Ruim 11% van de agrarische bedrijven in het LEADER-gebied zit in de tuinbouwsector. In het LEADER-gebied zijn relatief veel glastuinbouwbedrijven gevestigd. Bijna 85% van de tuinbouwbedrijven in de regio bestaat uit dit type bedrijvigheid. De glastuinbouw is vooral geconcentreerd rond Klazienaveen en Erica. Hier ligt een belangrijke herstructureringsopgave, waarbij overheden een belangrijke en onmisbare rol spelen. De glastuinbouwbedrijven in het LEADER-gebied zijn qua oppervlakte gemiddeld bijna twee keer zo groot als landelijk.

2.4. Toerisme

Een andere economische sector die van belang is binnen het LEADER-gebied is het toerisme.

Bestedingen

De totale toeristische bestedingen in de regio Zuidoost-Drenthe in 2004 bedragen naar schatting € 124 miljoen. Dit is bijna een vijfde van de totale toeristische bestedingen in Drenthe. Ruim de helft van de toeristische bestedingen in het LEADER-gebied is toe te schrijven aan dagtochten. Op Drents niveau is dit aandeel groter, daar is namelijk circa tweederde van de totale toeristische bestedingen afkomstig van dagbezoeken. Ten opzichte van 2000 zijn de toeristische bestedingen in de regio met 14% toegenomen. Deze groei blijft achter bij de rest van Drenthe (21%).

Werkgelegenheid

Vele mensen vinden hun emplooi in de toeristische sector. In 2006 waren in de regio ruim 1.900 personen direct werkzaam in de toeristische sector (bron: PWR 2006 en Toerdata Noord). Daarmee neemt deze sector 7,2% van de totale werkgelegenheid in het gebied voor haar rekening. Ter vergelijking: voor Drenthe en Nederland bedraagt het aandeel van de toeristische sector 5,9%, respectievelijk 5,7%.

Hoewel de totale werkgelegenheid in het LEADER-gebied in de periode 2002-2006 is gedaald, is het aantal banen in de toeristische sector gemiddeld met een kleine 3% per jaar gestegen. Het LEADER-gebied doet het hiermee een stuk beter dan Nederland, waar de groei slechts gemiddeld 0,1% per jaar was.

Vorenstaande cijfers hebben betrekking op de directe werkgelegenheid binnen de sector Recreatie en toerisme (onder andere horeca, logies, cultuur, recreatie, sport en amusement, personenvervoer). De invloed van de sector reikt echter verder. Buiten de sector is namelijk werkgelegenheid aan te treffen die nauw verwant is aan toeristische bestedingen. Hierbij moet gedacht worden aan bestedingen van toeristen die weliswaar geen directe relatie hebben met de toeristische bestemming, maar toch gedaan worden (bijvoorbeeld aankopen in de supermarkt) en aan toeleverings- en uitbestedingsrelaties van bedrijven met toeristische bedrijven. Ook hier komt de nodige werkgelegenheid uit voort. De totale economische betekenis van de sector recreatie en toerisme in termen van werkgelegenheid is daarmee beduidend groter dan de hierboven gepresenteerde cijfers; uit onderzoek is gebleken dat dit circa 50% hoger is⁵. Om praktische redenen (i.c. beschikbaarheid van gegevens) is in deze analyse gekozen voor de afbakening in "nauwe" zin.

⁵ Toerdata Noord (2006): Toerisme in Cijfers 2005 Ecorys NEI (2002): Toerisme in Drenthe: meer dan plezier alleen; de economische betekenis van de sector recreatie en toerisme in Drenthe.

Overnachtingen

Niet alleen de werkgelegenheid, maar ook het aantal overnachtingen geeft een indicatie van de rol van het toerisme in een regio. Het aantal toeristische overnachtingen ligt in het LEADER-gebied (inclusief de kern Emmen)⁶ de laatste jaren rond de 1,8 miljoen. Wel is sinds 2002 sprake van een afname van het aantal overnachtingen. Met dit aantal overnachtingen neemt deze regio bijna een kwart van het totale aantal overnachtingen in Drenthe voor haar rekening. Het aandeel van het gebied in de overnachtingen in het Noorden bedraagt bijna 9%.

Dagtochten

In Drenthe vinden veruit de meeste dagtochten plaats in de gemeente Emmen. Dit wordt voor een belangrijk deel verklaard door de aanwezigheid van het Dierenpark Emmen, één van de topattracties van Nederland en de met afstand meest bezochte attractie van de 3 Noordelijke provincies. Het Dierenpark trekt jaarlijks een kleine 1,5 miljoen bezoekers. Hoewel het Dierenpark niet gevestigd is in het LEADER-gebied, ligt het toch in de directe nabijheid (in de kern Emmen). Dit geldt ook voor een belangrijk deel van de evenementen die in Emmen worden georganiseerd en andere voorzieningen die in de kern van Emmen zijn gevestigd en die op veel belangstelling mogen rekenen. Ook buiten het LEADER-gebied ligt een aantal grote attracties, zoals het attractiepark Slagharen, die van invloed zijn op het aantal overnachtingen en de toeristisch recreatieve (dag)bestedingen. Hier liggen kansen voor het LEADER-gebied om zich verder te ontwikkelen. Ook liggen er kansen in de landsgrensoverschrijdende samenwerking op het gebied van dagrecreatie.

In het voorgaande is het economische belang van toerisme voor het LEADER-gebied geschetst. De betekenis van toerisme is echter breder dan alleen op basis van economische grootheden kan worden vastgesteld. Veel voorzieningen in dorpen zouden verdwijnen als er geen toeristische bestedingen zouden zijn. Daarmee levert het toerisme via de instandhouding van voorzieningen ook een belangrijke bijdrage aan de leefbaarheid van het landelijke gebied.

⁶ Er zijn geen gegevens beschikbaar voor de kern Emmen, daarom zijn de cijfers van de gemeente Emmen in zijn totaliteit meegeteld. Het aantal overnachtingen in de kern is overigens beperkt en niet van invloed op de percentages.

De volgende tabel geeft een samenvattend overzicht van de toeristische sector in het LEADER-gebied.

	LEADER-gebied
Toeristische bestedingen (2004)	€ 124 miljoen
Toeristische bestedingen als percentage van totale toeristische bestedingen in Drenthe	17%
Bestedingen dagtochten als percentage van totale toeristische bestedingen	54%
Bestedingen vakanties als percentage van totale toeristische bestedingen	46%
Omvang directe toeristische werkgelegenheid (werkzame personen, 2006)	1.900
Toeristische werkgelegenheid als percentage van totale Drentse toeristische werkgelegenheid	19%
(Totale werkgelegenheid als percentage van Drentse totale werkgelegenheid)	(16%)
Toeristische overnachtingen (2005)	1,8 miljoen
Toeristische overnachtingen als percentage van Drents aantal overnachtingen	24%

2.5. Aanbodkant arbeidsmarkt

Participatie

De totale participatiegraad⁷ in het LEADER-gebied (inclusief de kern Emmen) laat zien dat over de periode 2003-2005 gemiddeld ruim 60% van alle personen in de leeftijd 15-64 jaar een baan had. Sinds de periode 1999-2001 is de participatiegraad licht gestegen, met 0,5%. Dit is opmerkelijk, want landelijk was er een lichte daling waarneembaar. Hoewel de participatieachterstand ten opzichte van Nederland iets is afgenomen, is deze nog altijd groot. De participatiegraad in de regio ligt in de periode 2003-2005 3,4%-punt onder het landelijk gemiddelde. Hoewel exacte cijfers niet bekend zijn voor het LEADER-gebied (exclusief de kern Emmen) zijn er geen indicaties die duiden op een ander beeld.

Oorzaken van de lage participatiegraad zijn: de geringe deelname van vrouwen aan het arbeidsproces, het grote aantal arbeidsongeschikten en de hogere werkloosheid.

De participatiegraad van vrouwen in het LEADER-gebied (inclusief de kern Emmen) ligt 4,6% onder het nationaal gemiddelde. Deels heeft dit te maken met het aanbod van werkgelegenheid. De aanwezigheid van deeltijdbanen biedt vrouwen sneller de mogelijkheid te participeren in het arbeidsproces. De sectoren waar deze banen veel te vinden zijn (dienstverlening), zijn juist relatief sterk ondervertegenwoordigd in het LEADER-gebied.

Eind 2005 heeft 10,1% van de potentiële beroepsbevolking in het LEADER-gebied (inclusief kern Emmen) een arbeidsongeschiktheidsuitkering. Dit percentage ligt in Nederland substantieel lager, namelijk op 8,2. Drenthe zit hier met 9,4% tussenin.

⁷ Het gaat hier om de netto participatiegraad; dat wil zeggen de werkzame beroepsbevolking als percentage van de potentiële beroepsbevolking (i.c. alle inwoners tussen 15-65 jaar).

Werkloosheid

In het LEADER-gebied staan eind 2006 bijna 4.300 werklozen geregistreerd bij het Centrum voor Werk en Inkomen (CWI)⁸. Dit is 7,3% van de potentiële beroepsbevolking. Het werkloosheidspercentage ligt hiermee 1,1% boven het Drentse en zelfs 2,4% boven het Nederlandse percentage.

De werkloosheid in het LEADER-gebied kent de volgende kenmerken.

Van het aantal werklozen in het LEADER-gebied is 50% vrouw. Landelijk gezien ligt dit aandeel met 52% iets hoger.

In het LEADER-gebied staan in vergelijking met Nederland relatief meer werklozen ingeschreven die nog niet lang werkloos zijn. In het gebied is 40% van de niet-werkende werkzoekenden korter dan een jaar werkloos, landelijk is dit eenderde. Ruim 28% van de werklozen in het LEADER-gebied is langer dan 3 jaar werkloos, tegenover 35% in Nederland.

Wanneer gekeken wordt naar de afstand tot de arbeidsmarkt blijkt, dat bijna 19% van de werklozen direct bemiddelbaar is (fase 1). Landelijk geldt dit voor 12% van de werklozen.

Een behoorlijk deel van de werklozen in het LEADER-gebied (23%) is echter (nog) niet bemiddelbaar (fase 4) door alleen uitvoering van instrumenten van het CWI. Sociale activering speelt voor deze mensen een centrale rol. In Nederland zit bijna 28% van de werklozen in fase 4.

2.6. Sterkte en zwakte analyse

Sterkte	Zwakte	Trends ontwikkelingen	Kansen
<i>Toerisme</i>			
Drents landschap (bos, hei, essen, dorpjes)	Veenkoloniaal landschap onvoldoende uitnodigend	Ingrepen landschap en natuur, onder andere Runde	Natuur, landschap en cultuurhistorie (veenlinies en dergelijke)
Verblijfsvoorzieningen, campings en hotels	Veroudering en kwaliteitsachterstanden voorzieningen	Landgoederen, sportlandgoed 't Swartemeer	Vaarverbinding Erica-Ter Apel
Fijnmazig netwerk van kleinschalige attracties Recreatiecentrum Huttenheugte	Gebrek authenticiteit Coevorden Veel concurrentie	Belvédèreproject Veenland Meerdere korte "ontstressingsweekenden"	Arrangementen en gezamenlijke promotie Duitse Markt: samenwerking met onder andere Dierenpark, Slagharen; bed and breakfast
Veenmuseum Bargercompascuum Geluidssportcentrum Pottendijk	Bezoekersaantallen staan onder druk Geluid- en verkeersoverlast Pottendijk	Veenpark kanaal ontsluit het museum Behoeft aan uitbreiding	Aansluiting bij de vaarrecreatie/attractiviteit jeugd Verblijfvoorzieningen, versterken relatie met het dorp
Stedelijke voorzieningen, evenementen, grote dagattracties	Onbekend of gebrekkig imago	Vernieuwing concept Dierenpark, Wildlife Resort	Coevorden als creatieve vestingstad, waterpoort

⁸ Het betreft hier werkloosheid volgens de niet-werkende werkzoekenden. Dit zijn alle personen in de leeftijd 15-64 jaar, die als werkzoekend staan ingeschreven bij het CWI en die niet via een arbeidsovereenkomst werken voor 12 uur of meer per week.

Sterkte	Zwakte	Trends ontwikkelingen	Kansen
<i>MKB</i>			
Grote diversiteit	Gering aandeel innovatieve bedrijven	Toename starters en eenpitters	Stimuleren innoveren vermogen
Goed opgeleid en goede opleidingsmogelijkheden	Zakelijke diensten zwak vertegenwoordigd	Wonen en werken op het platteland	LOFAR
Goede arbeidsmentaliteit	Beperkte netwerken en organiserend vermogen		Ketenversterking industrie - logistiek
Sterkte	Zwakte	Trends ontwikkelingen	Kansen
<i>Landbouw</i>			
Opleiding	Bedrijfsopvolging onvoldoende gewaarborgd	Maatschapvorming en (internationale) samenwerking	Diversificatie over de sectorgrenzen heen
Organisatie en bereidheid tot samenwerking	Communicatie en management	Digitale communicatienetwerken	Ketenintegratie
Vestigingsmogelijkheden glastuinbouw	Concurrentie tuinbouwgebieden elders	Hoogwaardige streekeligen producten	Herstructurering bestaande glastuinbouwgebieden
Mogelijkheden voor schaalvergroting landbouw	Kleinschalige veeteelt zandgebied deel van de agrarische bedrijven gevestigd op locaties zonder ontwikkelingsmogelijkheden	Hobbyboeren	Energy Valley; energieteelt
Sterkte	Zwakte	Trends ontwikkelingen	Kansen
<i>Voorzieningen en leefbaarheid</i>			
Fijnmazig netwerk van kleinschalige voorzieningen	Kwaliteitsachterstanden en verouderd aanbod	Brede scholen en multifunctionele dienstverlening	Herontwikkelen voorzieningen in nieuwe setting
Aantrekkelijke woonomgeving	Financiële draagkracht neemt af	Vertrek van bedrijvigheid richting de centrale stad	Stimuleren vestiging zelfstandige ondernemers
Samenwerking, vrijwilligers en verenigingsleven	Vergrijzing en vertrek jongeren	Steeds minder schouders dragen de buurt	Inschakelen semi-betaalde vrijwilligers
Goede verbindingen in- en extern	Openbaar vervoer onvoldoende frequent en fijnmazig	Grote autodichtheid	Integratie doelgroepenvervoer en openbaar vervoer
Sterkte	Zwakte	Trends ontwikkelingen	Kansen
<i>Landschap Drents Plateau/Hondsrug</i>			
Historische cultuurgronden, bossen en archaische dorpjes	Recreatieve druk	Sportief recreatief gebruik	Afleidings naar andere gebieden
Archeologische en cultuurhistorische bodemwaarden	Weinig "zichtbaar" en bekend	Informatiebehoefte	Inzet GPS en moderne informatiemiddelen
Toeristisch aantrekkelijke historische dorpen	Druk vanuit andere functies	Het boerendorp als luxueus woongebied	Behoud monumentale waarde; architectuurbeleid
Essenlandschap met (kleinschalige) veehouderijen	Toegankelijkheid	Lange afstand wandelen	Struinpaden; gebruiksovereenkomsten met eigenaren

<i>Sterkte</i>	<i>Zwakte</i>	<i>Trends ontwikkelingen</i>	<i>Kansen</i>
<i>Landschap Coevorden/Schoonebeek</i>			
Beekdallandschap met randveenontginningen	Ingericht op afwatering en landbouw; weinig uitnodigend	Herwaardering landschap	Hermeanderen, natuurontwikkeling en recreatief gebruik
Historische dorpsgezichten	Gelegen buiten toeristische aandachtsgebieden	Risico commercieel toeristische activiteiten	Handhaven als authentieke voorbeelden
Unieke restanten oliewinning, onder andere jaknikkers	Weinig herkenbare voorbeelden	Interesse voor "moderne" technieken	Jaknikkervelden ontwikkelen als kijkattractie
Historische vestingplaats	Historische vestingplaats weinig herkenbaar	Ontwikkelingsplan centrum gebied	Herstel historische kwaliteiten
<i>Landschap De veenkoloniën</i>			
Lineair landschap met interessante overgangen naar zandgebieden met steilranden, beekdalen en hoogveen reservaten	Negatief of onbekend imago	Natuurontwikkelingsplan De Runde, Schoonebekerdiep, Vlatherdiep, aanwijzing Natura gebied meerstalblokken in uitvoering	Aanleg toeristische fiets, voet en vaarverbindingen, voorzieningen, kleine musea en dergelijke promotie
Vitale grootschalige landbouw	Mono cultuur. vooral aardappelen	Concurrentie andere landen	Nieuwe duurzame producten. Klimaat neutraal
Kanalen vaarten en diepen	Omgevingskwaliteit en voorzieningen behoeven verbetering	Toervaart en vaarrecreatie	Gebiedsontwikkeling vaarrecreatie
Monumentale restanten infrastructuur, turfwinning onder andere kanalen, vaarten, bruggen sluizen, gebouwen	Bescherming en instandhouding ontbreken	Groeiend cultuur historisch besef	Monumenten beleid, cultuurroutes

De conclusie die getrokken kan worden is dat de regio Zuidoost-Drenthe op het gebied van werkgelegenheid, arbeidsparticipatie en kennis een achterstand heeft. De gebiedscommissie wil met gerichte maatregelen proberen het ondernemerschap in het gebied te versterken om op deze wijze een structurele bijdrage te leveren aan de verbetering van de werkgelegenheid. Aan de andere kant heeft het gebied veel kansen. Kansen ten aanzien van toeristische ontwikkeling in het aantrekkelijke landschap van Mars- en Westerstream, de boswachterijen, en andere. Maar ook ten aanzien van het cultuurtoerisme en de vaarrecreatie in het Veenkoloniale gebied zijn er kansen, evenals de kansen die er zijn voor vernieuwing in de landbouw en uitbreiding van de glastuinbouw.

Om die kansen te verzilveren moet in het kader van de gebiedsontwikkeling verder worden gewerkt aan een verdere versterking van de landschappelijke en cultuurhistorische potenties van het gebied en de verbetering van de landbouwstructuur. Daarmee worden tevens de mogelijkheden voor een goede woon- en werkomgeving versterkt.

3. SOCIAAL ECONOMISCHE VITALISERING

3.1. Versterken innovatiekracht midden- en kleinbedrijf

Voor een aantal economische sectoren in Drenthe is het landelijk gebied van wezenlijk belang en vice versa. Een groot deel van het midden- en kleinbedrijf (MKB) is gevestigd in het landelijk gebied (dat wil zeggen buiten de kern van Emmen) 92% van de bedrijven zijn als kleinschalige aan te merken (met minder dan 10 banen). Deze kleine bedrijven verzorgen 38% van de totale werkgelegenheid in het gebied. Passende kleinschalige bedrijvigheid is van wezenlijk belang voor de vitaliteit van het landelijk gebied.

Op het zandgedeelte en delen van het veengebied is een groei waar te nemen van eenmans-bedrijven in de zakelijke dienstverlening en vormen van maakindustrie. Deze ondernemers werken veelal vanuit hun eigen huis. Ook kent de regio van oudsher veel industriële bedrijven. Een deel van deze industriële activiteiten dreigt te verdwijnen. Door in te zetten op diversificatie van de economische structuur kan er mogelijk vervangende werkgelegenheid worden gecreëerd. Veel samenwerking tussen de bedrijven in het MKB is er niet.

Economisch kan het platteland van de regio Zuidoost-Drenthe wel een duwtje gebruiken.

Zowel het inkomen als de participatiegraad is lager en het aandeel werkzoekenden hoger dan landelijk gemiddeld.

In Zuidoost-Drenthe ligt dan ook de grootste opgave vanuit economische optiek. Deels zal dit moeten gebeuren in het stedelijke gebied, maar de problematiek is zo groot dat stimulering en ondersteuning van de bedrijvigheid ook in het landelijk gebied hard nodig is. Hierbij speelt ook nog eens dat druk op de landbouw groot is, vooral de akkerbouwsector in het veenkoloniale gebied heeft het economisch niet makkelijk en verkeert in een onzekere situatie.

Het Veenkoloniale bouwplan met zetmeelaardappelen en suikerbieten, wat in het gehele gebied gezien mag worden als het traditionele bouwplan, staat erg onder druk. De subsidies op zetmeelaardappelen dreigen te verdwijnen. De verwachting is dat de werkgelegenheid daarin verder zal teruglopen. Voor toerisme geldt dat de bijdrage aan de werkgelegenheid mogelijk uitgebreid kan worden, vooral in het veenkoloniale gebied.

Wat willen wij bereiken

Een speerpunt is het stimuleren van de bedrijvigheid en het ondernemerschap. Het stimuleren van het kleinschalige MKB biedt mogelijkheden om in de regio een impuls te geven aan de werkgelegenheid.

Om meer arbeidsplaatsen en ondernemingen te genereren zal in de regio Zuidoost-Drenthe onder andere ingezet moeten worden **op innovatie, versterking en diversificatie** van de plattelandseconomie. Het gaat dan om een aanpak waarbij diverse maatregelen zullen worden genomen om het kleinschalige bedrijfsleven te versterken. Mogelijke acties zijn om, naast een **investeringsregeling voor microbedrijven**, aandacht te besteden aan kennis projecten en coaching van het MKB, individueel of gericht op bevordering van samenwerking. Zuinig omgaan met energie en het gebruik van alternatieve energiebronnen wordt gestimuleerd.

Het is zaak om bedrijven te stimuleren om activiteiten te ontwikkelen met een hoge toegevoegde waarde. Dit vergt investeringen en een verhoging van **kennis en innovatiekracht**.

De groeiende mogelijkheden op het gebied van informatie- en communicatietechnologie (ICT) en de globalisering van de economie heeft tot gevolg dat bedrijven qua vestiging en werkgebied steeds minder gebonden zijn aan een bepaalde regio. De mogelijkheden op het gebied van ICT zorgen ervoor dat bedrijven en organisaties op een veel flexibeler manier met de productie-factoren kennis en kapitaal kunnen omgaan en daardoor ook een betere kwaliteit kunnen leveren. Door in te spelen op de vraag naar **huisvestingsmogelijkheden voor kleine bedrijven**, wellicht kan dat door een op maat gesneden "ruimte voor ruimte"-regeling en starters kan de werkgelegenheid in de regio een impuls krijgen. Voornamelijk vrijkomende agrarische bedrijven en (industriële) erfgoed bieden hiervoor goede mogelijkheden.

Maatregelen

- Het invoeren van een investeringsregeling voor bedrijven gericht op innovatie, omzetting en extra arbeidsplaatsen. Het betreft hier micro-ondernemingen met maximaal 10 werknemers. De regeling is gericht op MKB, toeristische bedrijven en diversificatie van landbouwbedrijven naar niet-agrarische activiteiten.
- Het stimuleren van samenwerkingsverbanden gericht op kennis en innovatie.
- Het stimuleren van de totstandkoming van nieuwe kleinschalige bedrijven door te zorgen voor een voldoende aanbod van geschikte panden.
- Stimulering van energie besparende maatregelen en het gebruik van alternatieve energiebronnen bij kleine bedrijven (maximaal 10 fte).

3.2. Uitbouw toeristische mogelijkheden

Toerisme is een belangrijke economische sector in de regio. Naast de directe werkgelegenheid is er sprake van een aanzienlijke afgeleide werkgelegenheid. Veel voorzieningen voor recreatie en toerisme hebben ook een betekenis voor bewoners van het gebied. Deze voorzieningen hebben een positief effect op de leefbaarheid.

Recreatie en toerisme spelen zich in de regio Zuidoost-Drenthe voor een groot deel af in het zandgedeelte van het landelijk gebied. De bijdrage aan de werkgelegenheid is aanzienlijk. Voor verblijfsrecreatie zijn er onder meer de grote recreatieparken: Recreatiepark 't Kuierpadtien, Landal Green Parcs Aelderholt, Center Parcs De Huttenheugte, Camping "De Bronzen Emmer", Chaletpark "De Eeke", Recreatiepark Ermerstrand, Landal Parc Sandur en Stadscamping Emmen. Ook kent de regio veel kleine campings, kamperen bij de boer, bed and breakfast's, hotels en hotelletjes. De bezettingsgraad van de kampeerterreinen in de regio blijft achter bij de rest van Drenthe dit in tegenstelling tot de verhuur van recreatie woningen.

Het gebied kent enkele grootschalige dagrecreatieve voorzieningen, zoals het veenmuseum Veenpark, het openluchtmuseum Ellert en Brammert en het Dierenpark Emmen.

Voor de toerist en recreant zijn ook het eeuwenoude landschap met boerendorpen, de kleinschalige attracties en de nabijheid van de stad aanleiding voor bezoek en verblijf.

Het is moeilijk om het toeristisch marktaandeel te behouden. De inzet op innovatie en groei van bestaande toeristisch recreatieve bedrijven is beperkt en de rentabiliteit van deze bedrijven is een punt van zorg. Het moeilijk kunnen behouden van het marktaandeel is mede het gevolg van de grote concurrentie met andere gebieden, de eindeloze mogelijkheden in binnen- en buitenland, het klimaat en de vraag naar kwaliteit.

De toerist is flexibel in de keuze van het vakantiegebied en type accommodatie. Het is van groot belang in de product- en marktontwikkeling te appelleren aan de belevingswaarde van activiteiten en voorzieningen.

De afgelopen jaren is een start gemaakt met de ontwikkeling van het plattelandstoerisme en cultuurtoerisme in Drenthe. Er zijn bed and breakfast-accommodaties opgestart, arrangementen, themaroutes, kinderactiviteiten ontwikkeld etc. Als marketinginstrument wordt hierbij het Drents Goed keurmerk gebruikt. Gekeken kan worden of nieuwe kleinschalige ontwikkelingen bij dit concept aangehaakt kunnen worden. Door middel van productontwikkeling in dwarsverbanden tussen cultuur, platteland, gezondheid natuur etc. moet de consument verleid worden de regio te bezoeken. Goed voorbeeld hiervan is de onlangs opgerichte Stichting Natuurpark Moor, waarbij diverse organisaties hun krachten bundelen in een grensoverschrijdende samenwerking om te komen tot ontwikkeling van natuur, landschap en toerisme.

Wat willen wij bereiken

Inzet voor de sector Toerisme is om de kernkwaliteiten van de regio te benutten en de samenwerking te versterken. **Kernkwaliteiten** zijn het kleinschalige landschap en de dorpen in het zandgedeelte, de oude boerderijen en arbeidershuisjes, maar ook de cultuur historische erfenis van de vervening, zoals de parels in het Veenland (onder andere rond Schoonebeek) en Bargercompascuum met onder andere veenpark.

Belangrijk is dat specifieke voorzieningen, zoals bezoekerscentra, info- en educatiecentra, routes en accommodaties passen in een totaalconcept en binnen dat concept worden vermarkt. Voor het versterken van de concurrentiepositie van Drenthe en de regio is het noodzakelijk om te beschikken over een goede **toeristische infrastructuur**. Deze infrastructuur moet aansluiten op de provinciale structuren. Ingespeeld moet worden op nieuwe ontwikkelingen rond het fietsen, varen, wandelen en paardrijden. Enkele van deze ontwikkelingen zouden de invoering van een fietsknooppuntensysteem en ontbrekende schakels in fietsverbindingen kunnen zijn. Ook de wandelmogelijkheden kunnen nog verbeterd worden door aantrekkelijke thematische routes en voorzieningen te ontwikkelen of door aansluiting te zoeken bij de door het gebied lopende lange afstandswandelroutes, zoals het Pieterpad.

Er is voor de regio veel winst te halen uit een betere **samenwerking** en afstemming van aanbod en voorzieningen door in te spelen op de mogelijkheden die de aanwezige voorzieningen bieden. De ligging van de regio, nabij de Duitse grens, kan worden benut door beter in te spelen op verwachtingen en cultuurverschillen. Samen met de Duitse burens wordt gewerkt aan de ontwikkeling van het Naturpark Südliches Bourtanger Moor. Een internationale marketing- en promotiecampagne, gericht op de Duitse regio is nodig.

De regio kent een paar grote toeristische trekkers. Momenteel wordt gewerkt aan het vergroten van het toeristisch aanbod door het creëren van moderne, **grootschalige voorzieningen**, zoals een Wildliferesort, een Sportlandgoed, beeldentuin De Hullu, Openluchtmuseum Ellert en Brammert en herontwikkeling en verplaatsing van het Dierenpark Emmen. In samenhang hiermee wordt beoogd om meerdaags verblijf en gebruik van deze voorzieningen te stimuleren. Dit ondersteunt de behoefte aan een verdere toename van verblijfsmogelijkheden in de omgeving. Ook kleinere bedrijven en voorzieningen worden uitgedaagd om te werken aan kwaliteitsverbetering en innovatie. (zie hiervoor H3.1 Versterking MKB.)

Vaarverbinding Erica - Ter Apel

De realisatie van de **vaarverbinding Erica - Ter Apel** heeft een betekenis die de verbinding tussen de twee plaatsen ver te boven gaat. Met het herstel van de verbinding zullen de vaarcircuits van Groningen en Drenthe met elkaar worden verbonden en ontstaat er aansluiting op de Friese en Overijsselse vaarwegen. Realisatie van deze plannen komt voort uit het rapport Varen in het land van turf en honing. Het opwaarderen van de passantenhaven van Coevorden maakt hier ook deel van uit. Ook in internationaal verband heeft deze verbinding betekenis doordat via het Rütenbrockkanaal een rechtstreekse aansluiting van het Zuidoost-Drentse en Overijsselse vaarwegennet op de Eems en achterliggende vaarwegen in Niedersachsen ontstaat. De vaarverbinding biedt kansen voor de economie in het gebied. De toename van de recreatietoerisme betekent nieuwe toeristen in het gebied, nieuwe werkgelegenheid maar vooral ook nieuwe belevingswaarden en behoud van de leefbaarheid in de kernen langs deze vaarroute. Ingezet wordt om te komen tot samenwerking van ondernemers in en buiten de regio om de kansen van de vaarverbinding te benutten voor de ontwikkeling van nieuwe faciliteiten en (kleinschalige) voorzieningen, zoals aanlegsteigers, passantenhavens, attracties en musea, horeca en dergelijke.

Veenland

Met behulp van een belvedèresubsidie is een ruimtelijke visie opgesteld voor het veengebied van de gemeente Emmen. Dit heeft geresulteerd in het rapport **Veenland**, visie en projecten en de Veenatlas. De veencultuur en de unieke natuurgebieden hebben belangrijke toeristisch/recreatieve potenties. In archeologisch, cultuurhistorisch en landschappelijk opzicht is het gebied uniek maar nog onvoldoende bekend en gewaardeerd door toeristen. Het thema Energie is een bijzonder interessant aanknopingspunt voor de oliewinning in Schoonebeek, gaswinning en -verwerking bij Emmen en de vroegere winning en verwerking van turf tot allerlei producten. Er zijn verschillende activiteiten en projecten in gang gezet om deze potenties te benutten. Hierdoor kan het gebied een extra economische impuls krijgen. Door uitvoering van de programmalijnen Poorten, Dorpen, Vensters en Kanalen van het project Veenland, wordt beoogd om de veencultuur te versterken en toeristisch te ontwikkelen. Het is van groot belang dat op de uitvoering van het programma Veenland regie wordt gevoerd, zodat plannen en projecten op elkaar blijven afgestemd, initiatiefnemers kunnen terugvallen op één informatieloket en acquisitie, marktonderzoek en promotie worden gecoördineerd.

Herstel van de oude vestingstad Coevorden is een kans om de geschiedenis en het authentieke karakter van Coevorden te herstellen.

Maatregelen

Versterking van de toeristische en recreatieve infrastructuur door de aanleg van onder andere startpunten, routes, aanlegsteigers, passantenhavens, paden en rustplaatsen, kleine musea en voorlichtingscentra.

Stimulering van samenwerking om te komen tot nieuwe toeristische activiteiten en specifieke gebiedsgerichte productontwikkeling onder andere op de dwarsverbanden platteland, cultuur, gezondheid en toerisme.

Bijdragen aan de realisering van innoverende toeristische voorzieningen, attracties, kleine musea en voorlichtingscentra. in het kader van de projecten Veenland, inrichting Runde-, Ruiten Aa, het Internationale Natuurpark Moor en de vaarverbinding Erica - Ter Apel.

3.3. Vernieuwing en verbreding in de landbouw

De landbouw is in Zuidoost-Drenthe van relatief groot economisch belang. Het betreft hier met name akkerbouw en glastuinbouw bedrijven en in mindere mate de melkveehouderij en intensieve veehouderij. Door de hervormingen binnen het Europees Gemeenschappelijk Landbouw Beleid staan de prijzen voor marktordeningproducten als granen, zetmeel en suiker en dus de akkerbouw, onder grote druk. Ook moet de productie in steeds verdergaande mate voldoen aan tal van maatschappelijke eisen op het gebied van voedselveiligheid en -kwaliteit, dierenwelzijn en milieu. De akkerbouw zal meer marktgericht moeten gaan opereren. Met name het veenkoloniale gebied kent een vrij eenzijdige akkerbouw. Dit gebied heeft wel ruimte voor schaalvergroting, teelt van energiegewassen en inplaatsing van melkveehouderij bedrijven.

Boeren zullen afhankelijk van de situering van hun bedrijf min of meer gedwongen worden om keuzes te maken. Keuzes voor intensivering, schaalvergroting of verwevinglandbouw. Sommige bedrijven zitten niet op een goede locatie om zich te kunnen ontwikkelen. Zij zitten te dicht bij een natuurgebied of worden beperkt door de stankrichtlijn.

Er zijn twee sporen waarlangs de landbouw ondersteund kan worden. Het eerste, "fysieke spoor", is bedoeld om de ruimtelijke ontwikkelingsmogelijkheden van landbouwbedrijven te verbeteren. Hieraan wordt bijgedragen door onder andere de landinrichting Schoonebeek en het herinrichtingsproject Emmen (deelgebieden Noord en Zuid); tevens heeft de provincie Drenthe een kavelruilbureau ingesteld.

Het tweede spoor is ondernemersgericht en dient om agrariërs te ondersteunen bij het verbeteren van hun concurrentie en inkomenspositie. De verwachting is dat het Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV) mogelijkheden biedt voor ondersteuning van agrariërs bij de bedrijfsontwikkeling. Ook de provincie wil, aanvullend op het Rijk, initiatieven nemen om ondernemerschap in de landbouw te verbeteren. Hierbij kan ook gedacht worden aan het stimuleren van alternatieve vormen van energiewinning.

Wat willen wij bereiken

Het streven is om de economische functie van de landbouw in de regio in stand houden en te versterken en tevens de kwaliteiten van het landelijk gebied te behouden. Dat zal vooral gebeuren door de landbouw te faciliteren om optimaal te blijven functioneren; in economisch opzicht, maar ook sociaal en ecologisch gezien (duurzame landbouw).

Naast maatregelen gericht op structuurverbetering van de landbouw in de vorm van **kavelruil en landinrichtingsmaatregelen** wordt in de regio Zuidoost-Drenthe ingezet op economische versterking van de bedrijven. Het doel is versterking van het ondernemerschap, innovatie en verbreding. Gedeeltelijk zal de versterking van het ondernemerschap opgepakt worden via een provinciaal breed programma.

Voor bedrijven die de keuze maken voor intensivering en of schaalvergroting is het belangrijk dat gebruik wordt gemaakt van de mogelijkheden die **technologische innovaties** bieden.

Aandacht voor ketenbeheer en het zoeken naar nieuwe productie mogelijkheden is belangrijk. Er moet beter worden ingespeeld op de eisen van de markt. Het leveren van producten met een hoge kwaliteit is daarbij een noodzaak. Het is van belang dat boeren permanent bezig zijn met verbetering van hun kennis over productiemethoden en marktwensen. Daarnaast is verbetering van de verwerking en afzet van belang. Er zal veel meer sprake moeten zijn van vraaggerichte ketenoriëntatie.

Verbreding van de landbouw hoeft zich niet te beperken tot natuurbeheer en toerisme. De landbouw kan ook een rol hebben als het gaat om duurzaam energie productie, het vervullen van zorgtaken en mogelijk waterconservering of de productie van schoonwater door boeren. Een andere mogelijkheid voor verbreding van de landbouw is de ontwikkeling van streekproducten, huisverkoop en verwerking op het bedrijf. Nieuwe kenmerkende producten, verwerking op de boerderij, de verkoop in eigen hand houden, het zijn allen voorbeelden van mogelijkheden die alleen of in groepsverband, als gehele keten of voor onderdelen van de keten door boeren kunnen worden opgepakt. In Drenthe is een start gemaakt met de ontwikkeling van een gezamenlijke vermarkting en een keurmerk voor streekproducten. Daarmee wordt een aanvulling gegeven op de concepten voor plattelandstoerisme en cultuurtoerisme. Gestimuleerd wordt dat nieuwe initiatieven bijdragen aan een verdere uitbouw en versterking van dit keurmerk.

De glastuinbouw is een groeiende sector. In het oude **glastuinbouw** gebied is een **herstructurering** noodzakelijk. Het nieuwe glastuinbouwgebied bij Klazienaveen biedt mogelijkheden voor nieuwvestiging. In dit gebied liggen kansen voor innovatie op het gebied van verwerking, logistiek en energiegebruik. Een actieve, stimulerende rol van de verschillende overheden is nodig om de herstructurering en nieuwvestiging een impuls te geven. De glastuinbouw is belangrijk voor de werkgelegenheid in de regio.

Maatregelen

- Het versterken van de landbouw door bij te dragen aan samenwerkingsinitiatieven van boeren gericht op voor het gebied nieuwe teelten, productinnovatie, kwaliteitsbevordering en keten beheer.
- Initiëren van samenwerkingsprojecten gericht op duurzame bedrijfsvoering.
- Voor agrarische bedrijven die willen verbreden wordt een investeringsregeling ontwikkeld. (Zie hiervoor H3.1 Versterking MKB.)
- Stimuleren van innovaties bij de ontwikkeling en verwerking van landbouw producten uit het gebied.
- Impulsen ter bevordering van het ondernemerschap.
- Het opstellen van een masterplan voor de glastuinbouw.
- Het verbeteren van de landbouwstructuur.

3.4. Dorpsontwikkeling en cultuurhistorie

Het gebied Zuidoost is wat accommodaties betreft goed voorzien. Mede door stimuleringsmaatregelen vanuit de jaren '70 en '80 van de vorige eeuw is er een uitgebreid aanbod aan sportaccommodaties en sociaal-culturele accommodaties. Het draagvlak voor de voorzieningen is over het algemeen wel aanwezig; van de voorzieningen wordt in ruime mate gebruikgemaakt. Met de draagkracht is het minder gesteld; het is lastig om alles financieel in stand te houden. Met name in de gemeente Emmen zijn verhoudingsgewijs veel accommodaties beschikbaar, ingegeven door het feit dat Emmen een heel groot grondgebied heeft, met veel kernen en dorpen. In Coevorden is dit in mindere mate aan de hand, maar ook daar speelt het onder andere in Oosterhesselen en Schoonoord, waar de gemeente multifunctionele accommodaties wenst te realiseren. In Sleen is dit reeds gebeurd.

Veel accommodaties zijn bouwtechnisch verouderd en voldoen niet meer aan de huidige behoefte qua gebruik.

Wat betreft de participatie mogelijkheden van (groepen) bewoners om mee te denken over en mee verantwoordelijkheid te dragen voor de woon- en leefomgeving hebben beide gemeenten een goede structuur ontwikkeld. Beide gemeenten overleggen regelmatig met plaatselijke belangenorganisaties (die erkend worden als officiële gesprekspartner), woningcorporaties, welzijnsinstellingen, politie en dergelijke.

Daar worden de plannen voor het gebied gemaakt en de uitvoering gemonitord. De gemeente Coevorden kent naast het overleg met officiële gesprekspartners een gebiedsgewijze werkwijze met deelgebiedcommissies die zoeken naar kansen en mogelijkheden voor de gebieden.

In sociaal-economisch en cultureel opzicht scoren belangrijke delen van het gebied slecht; met name het veengedeelte en bepaalde wijken in de 2 hoofdplaatsen. Naar verhouding veel mensen zijn afhankelijk van een uitkering, de arbeidsparticipatie is laag, het opleidingsniveau is laag en er zijn naar verhouding veel mensen met overgewicht en gezondheidsbeperkingen. Daarbij is er sprake van vererving van sociaal-culturele kenmerken; in een aantal gevallen lijkt het een culturelement te zijn geworden. Voor die groepen belemmert dit de daadwerkelijke participatiemogelijkheden.

Juist in Zuidoost-Drenthe ligt de uitdaging te zoeken naar een verbinding tussen sociaal-economische vitaliteit en de fysieke omgeving. Vanuit sociaal perspectief ligt er een belangrijke doelstelling: De cultuur ombuigen om geringe arbeidsparticipatie, een laag opleidingsniveau, een slechte gezondheid en overgewicht als normaal te beschouwen. Met sociale stakeholders in dit gebied; woningbouwcorporaties, onderwijs, welzijn en GGZ én de fysieke en economische stakeholders is het zaak te zoeken naar mogelijkheden, oplossingen en kansen. Ook ligt er een relatie met de WMO. Partijen moeten bereid zijn over de grenzen van de eigen sector te kijken. Kansen liggen er in educatie, bijvoorbeeld door toepassing van het concept van brede scholen, waarbij uitgegaan wordt van de oorspronkelijke sociaal-pedagogische doelstelling, zoals die zich in de achterstandswijken van grote steden heeft ontwikkeld. Maar wellicht ook in vormen van leer-werkplaatsen. Belangrijk daarbij is de inzet van de mensen uit het gebied zelf. Aansluiting bij het ontwikkelingspotentieel van mensen zelf en van ideeën en initiatieven die daar liggen biedt de grootste kans op resultaten waar mensen zelf verantwoordelijkheid voor willen dragen en waar mensen trots op zijn.

De constatering is dat de draagkracht voor accommodaties afneemt, maar dat er wel draagvlak is. Gezocht kan worden naar alternatieven. Mogelijkheden liggen er in multifunctioneel gebruik, in beide gemeenten is men bezig met ontwikkelingen rond multifunctionele accommodaties. Ook daarbij zijn ontwikkelingen rond brede school interessant; met name waar het gaat om afstemming van voorzieningen in een aantal plattelandskernen. Maar ook combinaties rond wonen, zorg en welzijn voor ouderen en voor mensen met een beperking bieden mogelijkheden voor deze groepen om te kunnen wonen en leven op het platteland.

Het gebied heeft een rijke **cultuurhistorie**, variërend van een cultuurhistorisch zeer waardevol esdorpenlandschap rond Zweeloo en Aalden (belvédèregebied) en bij Schoonebeek (Westerse Bos, Oosterse Bos en dergelijke) tot een veenontginningslandschap met specifieke kenmerken. In de zandgebieden treffen wij resten van prehistorische bewoning, Archeologische bodemschatten en prehistorische graven als de hunebedden aan.

De rijke historie van Coevorden is uniek. De stad is ontstaan bij een doorwaadbare plaats en groeide uit tot plaats van strategisch en economisch belang. Het enige kasteel in Drenthe stamt uit de 13^e eeuw. Het kasteel en kasteelterrein (motte) zijn in deze gedaante nog zichtbaar in de stad.

Later is de hele nederzetting van vestingwerken voorzien. Het stratenpatroon, delen van de grachten en verschillende karakteristieke gebouwen zijn overgebleven uit deze tijd. In de 19e eeuw werd de vesting Coevorden opgeheven, de wallen geslecht en grachten gedempt. Het beschermd stadsgezicht toont deze transformatie in de vorm van het park en het 19e eeuwse singelgebied met markante monumenten.

De historie van het Bourtangermoor als verdedigingsbarrière in relatie tot belangrijke vestingen, zoals Coevorden, de schansen en de veenlinies bieden aanknopingspunten voor verdere ontwikkeling.

Ook de cultuurhistorie van het veengebied kan aanknopingspunten bieden voor de verdere ontwikkeling van het gebied. Veen als vindplaats van veenwegen (onder andere neolithische veenweg Nieuw-Dordrecht), veenlijken, tempels en dergelijke, vervening en aanleg kanalen, karakteristiek van het landschap, lintbebouwing langs kanalen, tramwegen, bruggen, verveenders en -bedrijven en turfstrooiselfabrieken. Zij allen dragen bij aan een verrijking van het imago van het gebied. Zowel voor de bewoners als voor de bezoekers.

Het grensgebied tussen Drenthe en Overijssel was vroeger een woeste leegte met een corridor via de vesting Coevorden. Beken vormden verbindende elementen tussen zand, moeras en veen.

Doel van het project De Corridor is het opwaarderen van de historische verbinding Hardenberg - Coevorden - Emmen tot een recreatief attractieve, cultuurhistorische boeiende en goed toegankelijke corridor door middel van het afstemmen van lopende initiatieven en het aanvullen van ontbrekende schakels.

Wat willen wij bereiken

Om het platteland als goed woon en werk milieu in beeld te houden en de toeristische kansen te benutten, is het van belang dat aandacht bestaat voor de leefbaarheid in de dorpen. Het instandhouden van een fijnmazig systeem van eventueel ook kleinschalige multifunctionele voorzieningen, landschappelijke en cultuurhistorische waarden zijn daarvoor van groot belang. Door het opstellen van dorpsomgevingsplannen kunnen bewoners, gemeenten, maatschappelijke instellingen en ondernemingen gezamenlijk de lokale prioriteiten aangeven die van belang zijn voor de ontwikkeling van hun dorp, de leefbaarheid en de dorpsomgeving. Een voorbeeld hiervan is de opstelling van het dorpsomgevingsplan Barger-Compascuum.

Cultuurhistorische waarden in het landelijk gebied leveren een belangrijke bijdrage aan woon(economie), toerisme en recreatie en daarmee aan de leefbaarheid en vitaliteit van het platteland. Het cultuurhistorisch erfgoed moet zoveel mogelijk in stand blijven en waar mogelijk beter zichtbaar worden gemaakt. Gezocht zal worden naar nieuwe economische functies voor historische panden. Voor de instandhouding en vermarkting van het erfgoed is het belangrijk dat er sprake is van samenhang en gezamenlijke promotie.

Voor een vitaal platteland, aantrekkelijk voor jonge gezinnen met kinderen en waarbij de overheden prioriteit geven aan de ontwikkelingskansen voor de jeugd, is de brede schoolontwikkeling een uiterst belangrijke impuls. Voor het ontwikkelen van brede scholen, met dagarrangementen en combinatiefuncties, zijn in de dorpen trajecten uitgezet. De vertaling naar uitvoeringsgerede producten waar partners, zoals kinderopvang, bibliotheken, sociaal-cultureel werk, sport, peuterspeelzalen, zorg etc. in kunnen participeren vergt een aanzienlijke inspanning, vooral ook in financieel opzicht. Voor de bewoners van het platteland betekent het evenwel een duidelijk toekomstperspectief, een nieuw concept van voorzieningen waarmee een fundamentele ondersteuning kan worden geboden aan het leven op het platteland.

Maatregelen

Het realiseren van experimenten gericht op het clusteren van voorzieningen; kinder- en buitenschoolse opvang, basisonderwijs, zuigelingenverzorging, ouderenzorg, dorps huis, digitale diensten, postkantoor, winkels, toerisme en dergelijke.

Waarborging en verbetering van de leefbaarheid door de opstelling en uitvoering van een aantal dorps- of gebiedsomgevingsplannen.

Restauratie van cultuurhistorische panden en andere cultuurhistorische kwaliteiten en mits het erfgoed een economische functie krijgt of deel uitmaakt van een toeristisch product.

3.5. Samenwerking

Interregionale en transnationale samenwerking maakt een wezenlijk deel uit van de aanpak in Zuidoost-Drenthe. Een belangrijk aspect in de LEADER-richtlijnen is het aspect Samenwerking. De samenwerking tussen plattelandsgebieden kan binnen Nederland plaatsvinden (interterritoriale samenwerking), maar ook tussen Nederland en een andere lidstaat (transnationale samenwerking). Bovendien mag zelfs de EU-grens worden overschreden.

Samenwerking tussen gebieden is gericht op twee, vaak complementaire doelstellingen: enerzijds het bereiken van de voor de levensvatbaarheid van een gezamenlijk project noodzakelijke kritische massa en anderzijds het zoeken naar mogelijke complementariteit.

Een belangrijk onderdeel van samenwerking is het bundelen van de kennis en ervaring van de verschillende betrokken gebieden.

Voor de gebiedscommissie is het van belang dat de grensoverschrijdende samenwerking een duidelijke meerwaarde voor het gebied oplevert.

Interregionale samenwerking heeft betrekking op samenwerking tussen de grenzende gebieden. Interregionale projecten worden alleen door de gebiedscommissie ondersteund indien zij een duidelijke bijdrage leveren aan de uitvoering van de ontwikkelingsstrategie en voor het verkrijgen van voldoende kritische massa..

De transnationale samenwerking heeft betrekking op LAG's uit ten minste 2 lidstaten. Transnationale samenwerkingsprojecten worden alleen opgestart als de verwachting is, dat er een concreet project uit voortvloeit of dat de uitwisseling van kennis en ervaring een positief effect heeft op concrete projecten die in het gebied worden uitgevoerd.

Nieuwe interregionale samenwerkingsverbanden, die de regio aangaan, zullen een duidelijke relatie moeten hebben met de doelstellingen die de gebiedscommissie met de uitvoering van deze gebiedsopgave wil realiseren en met het hoofdthema van de strategie.

Maatregelen

De interregionale en transnationale samenwerking zal vanuit de regio Zuidoost-Drenthe gericht zijn op de versterking van het MKB, innovatie in de landbouw, kennis en productontwikkeling op het gebied van (plattelands)toerisme en op de ontwikkelingen in de Veenkoloniën.

4. NATUUR EN LANDSCHAP

Natuur

De ecologische hoofdstructuur (EHS) bestaat uit de boswachterijen, een deel van de beekdalen en de bij vervening en ontginning uitgespaarde veenreservaten. Het reservaat Bargerveen heeft de status van internationaal Wetland en Europees Vogel- en Habitatrichtlijngebied (onderdeel van het Europees netwerk Natura 2000).

Voor afronding van de EHS zelf zijn in Zuidoost-Drenthe nog in beperkte mate inspanningen nodig in de vorm van aankoop en het afsluiten van (beheers)overeenkomsten voor particulier beheer. Vooral bij enkele veenreservaten is er behoefte aan een betere hydrologische buffering. Soms is daar nadere studie voor nodig, soms is nu al duidelijk dat extra aanwijzing van hectares een oplossing kan bieden.

Bij het Bargerveen is de hydrologische buffering en de waterhuishouding rond het gebied nog een belangrijk knelpunt, waarvoor onder meer in het kader van het opstellen van het gewenst grond- en oppervlaktewaterregiem (GGOR) (zie onder Water) naar een oplossing wordt gezocht. Nagegaan wordt nog of dit knelpunt kan worden opgelost in een grensoverschrijdend Europees project met Niedersachsen, Kreis Emsland.

Wat willen wij bereiken

Wij streven ernaar de EHS in Zuidoost-Drenthe zo goed mogelijk in te richten, naast verwerving en functiewijziging is ook inrichting van groot belang. Hierbij hoort ook het wegnemen van barrières bij infrastructuur, zoals wegen en kanalen.

Tussen de onderdelen van de EHS, wordt gestreefd naar de realisering van ecologische verbindingszones. Langs de Runde zijn of worden al diverse projecten hiervoor uitgevoerd.

Daarmee komt realisering van de verbinding tussen het Bargerveen en de Hondsrug (Emmerdennen, Valtherbos) al aardig in beeld. Passage van het Scholtenskanaal (straks de vaarverbinding Erica-Ter Apel) en de N391 zijn nog belangrijke knelpunten.

Herinrichten/beekherstel van het Schoonebekerdiep en een natuurlijke, landschappelijk aantrekkelijke zone.

Boswachterij Gees en de Geeserstream worden ontwikkeld tot een grote natuurlijke eenheid. Er zijn ideeën om deze eenheid op een "robuuste" wijze te verbinden met het natuurontwikkelingsgebied in het Mantingerveld (gebied Zuidwest-Drenthe; gemeente Midden-Drenthe).

Bij Coevorden ligt een belangrijk knelpunt ten aanzien van de ontwikkeling van de ecologische verbindingsfunctie van beken en beekdalen. In vervolg op de meer natuurlijke inrichting van het Schoonebekerdiep (zie onder Water) is het van groot belang om, langs de kanalen door de stad en/of langs vijvers in buitenwijken en bedrijventerreinen, natuurvriendelijke oevers en stapstenen aan te leggen en faunapassages te realiseren.

Landschap

Belangrijke landschappelijke eenheden en kwaliteiten in Zuidoost-Drenthe zijn de volgende.

- De Hondsrug, die zich vanaf het Valtherbos splitst in een westelijke tak richting Erica en een oostelijke tak via Klazienaveen naar het Bargerveen (richting Twist).
- Het plateau-beekdalenlandschap rond Zweeloo, Oosterhesselen (gebied van Mars- en Westerstrom), Sleen en Dalen.
- Het Schoonebeekerdiep met randverveningen tussen Coevorden en Twist.
- De samenvloeiing van de beken bij Coevorden in het dal van de (voormalige) Kleine Vecht.
- De Veenkoloniën bij Schoonoord, Dalerpeel, Dalerveen-Veenoord en van Roswinkel via Emmercompas, Klazienaveen en Erica-Nieuw Amsterdam tot Zwartemeer, Amsterdamse Veld en Weiteveen.
- Daaroverheen liggen de stedelijke ontwikkelingen en de infrastructuur van wegen en kanalen.
- Het landschap van Zuidoost-Drenthe is zeer divers. Het is rijk aan landschappelijke verschillen. Het gebied heeft voldoende potentie om zich verder te ontwikkelen t.b.v. recreatie, wonen en werken. Impulsen die hierin bijdragen zijn zeer wenselijk. Zowel de beleidsstrategie "behouden en versterken", als "toevoegen van nieuwe kwaliteiten" is hier inzetbaar.

Kerngebieden voor landschappelijke ontwikkeling zijn het plateau-beekdallandschap en het gebied van het Schoonebeekerdiep met de aanliggende Veenkoloniën en veenreservaten. Het eerste gebied is vroeger aangemerkt als waardevol cultuurlandschap het laatste is belvedèregebied.

De verdere versterking van landschappelijke kwaliteit heeft in deze gebieden prioriteit. Voor het belvedèregebied zijn er bestuurlijke afspraken tussen provincie en gemeente om bij ruimtelijke en toeristische projecten de versterking van de landschappelijke kwaliteit centraal te stellen. Binnen de gemeenten wordt ook gewerkt aan het realiseren van ecologische verbindingzones door het waterschap Velt en Vecht te weten de verbinding Nieuwlande - Dalerpeel, de nog te realiseren verbinding Schoonhoven (gemeente Hoogeveen) met boswachterij Gees c.q. plan Goudplevier.

Maar ook lokaal is het gewenst verbindingen te realiseren bijvoorbeeld tussen Dalerveense Veen en Katshaar.

Het lidmaatschap van gemeente en provincie van de vereniging Internationaler Naturpark Bour-tanger Moor - Bargerveen kan er toe bijdragen om dit project (tegelijk met projecten op het gebied van toerisme) van de grond te krijgen.

Maatregelen

- Verdere uitwerking en uitvoering van projecten langs De Runde gericht op afronding van het project inclusief ecologische verbindingen.
- Hydrologische buffering natuurgebieden.
- Realiseren ecologische verbindingzones.
- Ontwikkelen landschapsprogramma's (bijvoorbeeld Versterking groene infrastructuur door herstel en aanleg laanbeplantingen en houtwallen) en nieuwe landgoederen ter versterking van het landschap.
- Stimulering van landschappelijk bouwen in/nabij historische kernen en eigentijds in de grootschalige landschappen.

5. WATER

Verdroging is in Drenthe een belangrijk thema, dat zowel met waterkwantiteit als met waterkwaliteit te maken heeft. Door allerlei oorzaken is de grondwaterstand in Nederland, óók in Drenthe, sinds de jaren '50 van de vorige eeuw sterk gedaald. Planten moeten het daarom steeds vaker doen met (zuur) regenwater in plaats van met het zachte, mineralenrijke grondwater dat van oorsprong in Drenthe voorkomt.

De provincie werkt samen met waterschappen en terreinbeheerders aan de aanpak van de verdroogde gebieden bij de gebiedsgerichte uitvoering. Op basis van het advies van de task force Verdroging is een Top-lijst verdroogde gebieden opgesteld. In Zuidoost-Drenthe ligt één Top-lijst gebied, namelijk het Bargerveen. Het waterschap werkt hier aan het opstellen van het GGOR. Bij opstellen van GGOR wordt gekeken in hoeverre gebieden elkaar beïnvloeden en welke maatregelen daarbij nodig zijn. Dit proces van de GGOR zal de basis zijn van de maatregelen die in het kader van de verdrogingsbestrijding in Zuidoost-Drenthe kunnen worden uitgevoerd.

Een tweede belangrijk thema is het voorkomen van wateroverlast in periodes met extreme neerslag. Hiervoor worden waterlopen anders ingericht, zodat ze meer water kunnen vasthouden en worden bergingsgebieden ingericht. Samen met het waterschap Velt en Vecht wordt door de provincie gewerkt aan een uitwerking van het POP voor het aanwijzen van waterbergingsgebieden. Een aantal van de bergingsgebieden zal worden gerealiseerd in gebieden ten noorden van de Verlengde Hoogeveensche Vaart. Het is nog niet duidelijk of er ook Rijksmiddelen beschikbaar komen voor regionale maatregelen in het kader van Waterbeheer 21e eeuw. Daar waar mogelijk wordt het vasthouden van water gecombineerd met andere functies (natuurontwikkeling, landschap, recreatie, etc.). Een goed voorbeeld van zo'n project is inrichting van de Geeserstroom.

De grond- en oppervlaktewaterkwaliteit zijn van groot belang voor onze natuurwaarden en voor de drinkwatervoorziening. Momenteel wordt de Kaderrichtlijn water (KRW) in de provincie uitgewerkt. Op dit moment is er globaal beeld beschikbaar van de maatregelen die nodig zijn om te voldoen aan de KRW. Naar verwachting zullen deze bij de mid-term review worden ingebracht in het Investeringsbudget Landelijk Gebied (ILG)-proces. Vooruitlopend op de uitwerking van de KRW zijn de zogenaamde no-regret maatregelen al vast opgenomen in het pMJP. Het gaat hierbij om randenbeheer van waterlopen, natuurvriendelijke oevers en het afkoppelen van regenwater van het riool. Alleen maatregelen voor een verbetering van de waterkwaliteit in of ten behoeve van de EHS zijn opgenomen in de bestuursovereenkomst met het Rijk. Voor Zuidoost-Drenthe houdt dit in dat er vooral kansen liggen voor maatregelen in landbouwgebieden die afwateren op beekdalen met een natuurfunctie, zoals bij de Geeserstroom.

Voor de bescherming van de grondwaterkwaliteit in de intrekgebieden van grondwaterwinning wordt momenteel een risicostudie uitgevoerd. Op basis van deze studie worden er maatregelen geformuleerd. In Zuidoost-Drenthe liggen de grondwaterbeschermingsgebieden van de winningen Noordbargeres en Valtherbos, Dalen en Kruidhaars.

Maatregelen

- Vergroten waterbergingsmogelijkheden.
- Verbeteren waterkwaliteit in landelijk gebied door afkoppeling van riooloverstorten.
- Bestrijden verdroging.

6. DUURZAAM BODEMGEBRUIK

De bodem wordt in ons dichtbevolkte land intensief gebruikt en kan als een schaars goed worden beschouwd. Door dit intensieve gebruik zijn veel vormen van bodemgebruik niet duurzaam. De gevolgen van het niet duurzaam gebruik van de bodem hebben zich de afgelopen decennia geuit in bijvoorbeeld bodemdaling, het verdwijnen van unieke bodemprofielen (essen), ophoping van meststoffen in het milieu, afname van nuttig organisch stof in landbouwgronden, een verarmde flora en fauna en gebrek aan natuurlijke ziekte- en plaagwering. Bodemgebruik is van oudsher gebaseerd op de draagkracht van de natuurlijke processen, ook wel ecologische diensten genoemd, maar deze zijn in toenemende mate verdrongen door technische en chemische hulpmiddelen die vaak nadelig waren voor het milieu en voor het functioneren van de ecologische diensten zelf. Het bodemgebruik richt zich steeds meer op een duurzaam gebruik van de bodem.

Ook onder het maaiveld wordt de bodem steeds intensiever gebruikt door onze infrastructuur en nieuwe vormen van energiegebruik, zoals warmte-koude opslag, aardwarmte en CO₂-opslag in oude aardgasvelden. Dit vraagt ook om een goede afstemming met de activiteiten boven het maaiveld.

Het bodemgebruik kan duurzamer worden door een ecosysteembenadering in het bodembeheer te introduceren. Ecosysteemgericht bodembeheer vereist integratie tussen bodem-, water-, natuur-, landbouwbeleid, milieubeleid in algemenere zin en ruimtelijke ordening. Dit kan vertaald worden door de juiste activiteit op de juiste plaats te plannen, waarbij rekening wordt gehouden met de (on)mogelijkheden die de bodem ons kan bieden. Dit zal op verschillende schaalniveau's doorgevoerd worden om op lokale, regionale (bijvoorbeeld stroomgebied) een duurzamer bodemgebruik te realiseren. Dit waarborgt ook op de lange termijn de strategische drinkwatervoorraad en de kwaliteit van het grondwater.

Maatregelen

- Uitvoering van de overeenkomst voor bodembeheer van gedempte wijken.
- Aandacht voor Behoud van organisch stof van landbouw percelen van de Veenkoloniën en op de essen.
- Mogelijkheden voor benutting aardwarmte.
- Mogelijkheden onderzoeken voor CO₂-opslag bij Emmercompascuum.

7. ORGANISATIE VAN DE UITVOERING

De gebiedscommissie bestaat uit 9 leden.

Bij de samenstelling van de commissie zijn de volgende voorwaarden in acht genomen:

- minstens 50% van de commissie bestaat uit maatschappelijke leden;
- bij de werving van de leden is rekening gehouden met een deelname van vrouwen en jongeren.

De samenstelling van het gebiedsplatform is als volgt.

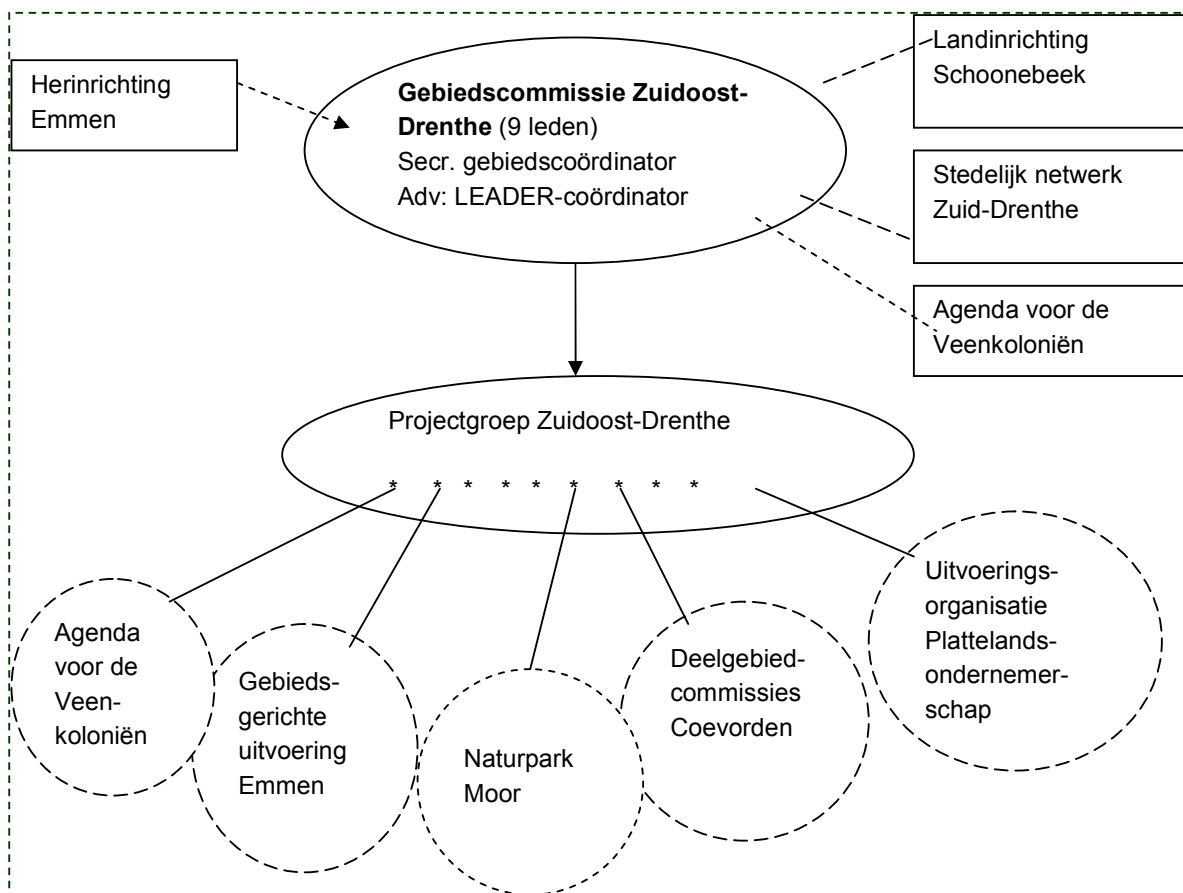
- Voorzitter: de gebiedsgedeputeerde (tevens bestuurlijk lid namens de provincie).
- Bestuurlijke leden: één lid van het college van burgemeester en wethouders namens elke gemeente in het gebied en één lid voor de beide waterschappen.
- Themaleden: maatschappelijke vertegenwoordigers voor diverse thema's als natuur en milieu, landbouw, leefbaarheid/dorpen, recreatie, MKB, en toerisme.

De themaleden vertegenwoordigen allereerst hun gebied, waarbij zij goede contacten hebben/onderhouden met hun eigen beleidsveld. Themaleden zijn geen formele vertegenwoordigers vanuit een belangengroepering. Dit betekent niet dat zij geen lid mogen zijn van een belangenorganisatie, maar wel dat zij oog moeten hebben voor andere thema's en in staat moeten zijn door een integrale "gebiedsbil" te kijken.

Door personele unies is er een directe relatie met de Landinrichting Schoonebeek en de Agenda voor de Veenkoloniën. De gebiedscommissie wordt door de gebiedscoördinator/het desbetreffende commissielid op de hoogte gehouden van de voortgang van de uitvoeringsplannen van deze organisaties.

De Landinrichting Schoonebeek en de herinrichting Emmen hebben een zelfstandige adviesrol naar het college van gedeputeerde staten (GS).

De gebiedscommissie heeft als taak de advisering over en het initiëren van de uitvoering van het pMJP in Zuidoost-Drenthe met uitzondering van het onderdeel landinrichting en de vaarverbinding Erica-Ter Apel (beide onderdelen vloeien voort uit de lopende verplichtingen en kennen een apart besluitvormingstraject; wel wordt de gebiedscommissie hierover geïnformeerd). Zij stelt daarvoor een gebiedsopgave op. Deze gebiedsopgave is een nadere uitwerking van het pMJP. De commissie stimuleert de realisatie van de gebiedsopgave en heeft een adviserende rol naar het college van GS over subsidie aanvragen die betrekking hebben op de regio Zuidoost-Drenthe. Zij wordt daarbij ondersteund door de projectgroep.

De gebiedscommissie adviseert GS over bijdragen aan projecten.

Netwerken plattelandsontwikkeling

De gebiedscommissie wil gaan participeren in het netwerk van plaatselijke partnerschappen op nationaal en Europees niveau.

Besluitvorming

De Gebiedscommissie Zuidoost-Drenthe adviseert bij de beoordeling van projecten. Er wordt daarbij onderscheid gemaakt tussen pMJP-maatregelen die een provinciale aansturing hebben en projecten op de themagebieden waar de gebiedscommissie een zwaarwegende adviesrol heeft. Onder deze laatste categorie vallen projecten op de thema's Toerisme en Sociaal economische vitalisering en projecten uit het LEADER-budget (zie financiële tabel). De commissie beoordeelt of de projecten voldoen aan de technische voorwaarden, die vanuit de verschillende financiële bronnen en het pMJP worden gesteld. Daarnaast toetst ze of de projecten passen binnen de gebiedsopgave. Dit toetsen gebeurt aan de hand van de criteria voor projectsubsidies en de gedefinieerde maatregelen, die zijn opgenomen in deze gebiedsopgave. Als hoofdregel wordt gesteld dat de gebiedscommissie rechtstreeks adviseert aan het college van GS (zwaarwegend advies). Na behandeling in de gebiedscommissie wordt het project via de provinciale projectbeoordelingscommissie, doorgeleid naar het college van GS. De Dienst Landelijk Gebied (DLG) van het Ministerie van LNV adviseert over subsidietechnische aspecten. Het provinciale loket coördineert de behandeling van de aanvragen tot en met het slaan van de beschikkingen.

Het uitbetalen van eventuele voorschotten, het verwerken van voortgangsrapportages en het laten verrichten van accountantscontroles wordt uitgevoerd door de DLG.

Uitvoeringsloket plattelandsondernemersprogramma

Uit de gebiedsopgave blijkt dat er in de regio Zuidoost-Drenthe de komende periode onder andere ingezet wordt op versterking van de plattelandseconomie. Op de thema's MKB, Toerisme en Verbreding van de landbouw wordt onder andere ingezet op een bedrijfsgerichte regeling. Daarnaast is het programma in deze sectoren gericht op de realisering van nieuwe economische ontwikkeling op het platteland. Dit zal gerealiseerd moeten worden in de vorm van samenwerkingsprojecten tussen ondernemers onderling en samenwerking tussen ondernemers, overheden en intermediaire organisaties.

Een bedrijfsgerichte regeling heeft het meeste resultaat als de investering gestoeld is op een goed bedrijfsplan voor de onderneming. Voor een aantal initiatieven zal samenwerking met collega-bedrijven voor de ontwikkeling van hun bedrijf noodzakelijk zijn.

Realisering van nieuwe economische ontwikkeling, het benutten van tot nu toe onbenutte kansen, vraagt ondersteuningscapaciteit. Als voorbeeld kan genoemd het uitvoeren van het belvédèreproject Veenland. Daarnaast is bekend dat het traject van nieuw idee tot uitvoeringsproject vaak lastig is. Haalbaarheidsstudies, marktverkenningen of procesondersteuning zijn nodig om de ontwikkelingen op gang te krijgen.

Om succesvol te zijn in de realisatie zal de uitvoeringsorganisatie van het programma aan een aantal eisen moeten voldoen.

- Laagdrempelig voor ondernemers.
- Deskundig op het gebied van ondernemersvraagstukken.
- Verbondenheid met het gebied.
- Capaciteit voor ondersteuning van samenwerkingsprojecten.
- Middelen voor procesondersteuning.
- Directe relatie met de gebiedscommissie.

De gebiedscommissie wil bekijken of, voor de uitvoering van het ondernemers programma een projectbureau in het gebied, een mogelijkheid is.

De uitvoering van de bedrijfsgerichte regeling, bedrijfsadvies, procesondersteuning van projecten kan vanuit deze locatie worden ingevuld. De provinciale gebiedscoördinator en de projectverwerper kunnen een gedeelte van hun taken uitvoeren vanuit deze locatie.

Ondernemers en initiatiefgroepen, kunnen advies krijgen, procesondersteuning krijgen en of subsidie aanvragen bij het projectbureau. Eventueel is hier een koppeling te maken met de uitvoering van het transitieplan.

De voortgangscontrole/evaluatie

In deze ontwikkelingsstrategie zijn indicatoren opgenomen op basis waarvan het programma kan worden geëvalueerd. Daarnaast zullen de financiële en de inhoudelijke eindverslagen van de met POP- en LEADER-middelen gefinancierde projecten worden betrokken bij de tussentijdse- en de eindevaluatie. Jaarlijks stelt de gebiedscommissie een voortgangsrapportage op. Op programmaniveau zorgt de DLG voor de voortgangs- en financiële rapportages richting het Rijk, Comité van Toezicht en provinciale staten.

Communicatie

Op een strategiebijeenkomst op 4 april 2007 hebben de gemeenten en relevante (plattelands)-organisaties uit de regio Zuidoost gediscussieerd over de invulling van de gebiedsopgave.

De diverse partijen hebben bouwstenen aangedragen voor de gebiedsopgave. Tijdens deze bijeenkomst werd toegelicht wat de relatie is tussen het provinciale pMJP en de gebiedsopgave.

Aangeven is dat het LEADER-programma en de uitvoering van het POP deel uitmaken van de gebiedsopgave en wat de eisen zijn met betrekking tot het opstellen van een LEADER-programma.

De promotie en publiciteit over de uitvoering van de gebiedsopgave is een verantwoordelijkheid van de gebiedscommissie.

Na de goedkeuring van de gebiedsopgave door het college van GS zal de gebiedscommissie de voorlichting over de mogelijkheden van het programma opstarten. Via een brochure, een website, berichten in regionale bladen en een aantal themabijeenkomsten zullen de mogelijkheden van het programma bekend worden gemaakt.

De commissie zal ongeveer twee keer per jaar een nieuwsbrief opstellen over de voortgang van de uitvoering van de gebiedsopgave en de projecten die van de grond zijn gekomen.

Via een actuele, website met links naar de diverse projecten wordt zorg gedragen voor een goede communicatie met de ondernemers, instelling, bestuurders en belangstellenden uit het gebied. Daarnaast zullen op de landelijke website www.ilg.nu de laatste ontwikkelingen op het gebied van plattelandsontwikkeling te lezen zijn.

De provincie Drenthe zal de gebiedscommissies ondersteunen bij de uitvoering van communicatie activiteiten.

8. FINANCIËN

8.1. Provinciaal Meerjarenprogramma Landelijk Gebied Drenthe (mei 2007)

Via het pMJP zijn afspraken gemaakt met de partners in het gebied over cofinanciering op projectbasis. Het totale budget dat tussen 2007 en 2013 voor het realiseren van de in het pMJP beschreven doelstellingen beschikbaar komt, omvat dus rijks geld en provinciale en Europese middelen (Platteland ontwikkelingsprogramma II).

De gebiedspartners, zoals de gemeenten en de waterschappen, hebben eveneens budgetten die ze kunnen inzetten om gebiedsdoelstellingen te realiseren en uiteraard kunnen private partijen - veelal in de vorm van cofinanciering - ook investeringen doen. Om de uitvoering van het pMJP zo doelmatig mogelijk te organiseren, wordt gewerkt met 5 deelgebieden, namelijk Noordwest-Drenthe, Drentsche Aa, Zuidwest-Drenthe, Hunze en Zuidoost-Drenthe. De indeling is gebaseerd op karakteristieken en gewenste ontwikkelingsrichtingen en wijkt enigszins af van de indeling die in het verleden werd gehanteerd bij het Programma Land.

In onderstaande tabel wordt aangegeven welke investeringen in de komende ILG periode voor het landelijk gebied zijn voorzien, hoe deze over de diverse thema's zijn verdeeld en welke financiële bijdrage van de diverse partijen wordt verwacht (bedragen in miljoenen euro's). De bedragen in onderstaande tabel kunnen afwijken van de optellingen uit de doel middelen-tabel in de subsidiegids (deel 3 van het pMJP), omdat daarin extra claims zijn opgenomen die op dit moment (nog) niet gedekt zijn.

pMJP-budget Drenthe 2007-2013 in €					
Thema's	Investeringsen	Dekking door:			
		Rijk	Provincie	POP2	Derden
Natuur	198,6	165,6	9,9	0	23,1
Landbouw	71,5	39,8*	7,8	7,2	16,7
Recreatie	50,2	6,1	5,0	4,0	36,0
Landschap, cultuurhistorie en archeologie	14,1	6,3	5,6	0,2	3,8
Bodem	11,2	5,6	1,0	0	4,6
Water	74,5	20,8	3,9	0	69,3
Sociaal-economische vitalisering	26,1	0	6,4	12,0**	7,7
Totaal	446,2	187,5	39,6	23,4	161,2

*) Bedrag is inclusief lopende verplichtingen (29,13 miljoen).

**) Van het bedrag genoemd bij Sociaal Economische Vitalisering onder POP2 (€ 12 miljoen) is € 6,1 miljoen bedoeld voor dorpsontwikkeling, plattelandserfgoed, landschap en cultuurhistorie.

8.2. Financiële tabel pop as 3 en 4

In onderstaande tabel zijn de POP II-middelen die beschikbaar zijn voor Zuidoost-Drenthe verder uitgesplitst.

Tabel POP/LEADER Zuidoost-Drenthe				2007-2013					
				Publiek					
As en maatregel						Nationaal publiek			Privaat
		Totaal generaal	Totaal publiek	ELFPO	Totaal	Rijk	Provincie	Waterschap/ gemeente	
As 3		1=2+8	2=3+4	3	4=5+6+7	5	6	7	8
311 Diversificatie naar niet agrarische activiteiten	ELFPO	1500000	750000	375.000	375000		375.000		750.000
312 Steun voor micro ondernemingen	ELFPO	4944000	2472000	1.136.000	1336000		1.250.000	86.000	2.472.000
313 Bevordering van toeristische activiteiten	ELFPO	2950000	2442000	1.221.000	1.221.000		525.000	696.000	508.500
321 Basisvoorzieningen voor de economie en het platteland	ELFPO	1135000	755000	380.000	375000		15.000	360.000	380.000
322 Dorpsvernieuwing en -ontwikkeling		600000	400000	200.000	200000		100.000	100.000	200.000
323 Instandhouding en opwaardering van het landelijk erfgoed	ELFPO	1000000	1000000	500.000	500000		250.000	250.000	
<i>Totaal as 3</i>		<i>10871000</i>	<i>7069000</i>	<i>3437000</i>	<i>3632000</i>	<i>0</i>	<i>2140000</i>	<i>1492000</i>	<i>4310500</i>
As 4 LEADER									
411 As 1 via LEADER concurrentiekracht landbouw	ELFPO	1500000	1000000	500.000	500000		250.000	250.000	500.000
412 As 2 via LEADER Milieu/landbeheer	ELFPO	1500000	1000000	500.000	500000		250.000	250.000	500.000
413 As 3 via LEADER soc ec vitalisering	ELFPO	1500000	1000000	500.000	500000		250.000	250.000	500.000
421 Uitvoering samenwerkingsprojecten	ELFPO	1000000	1000000	500.000	500000		300.000	200.000	
431 Beheer en uitvoeringskosten gebiedsopgave POP LEADER	ELFPO	1000000	1000000	500.000	500000		250.000	250.000	
<i>Totaal LEADER as</i>		<i>6500000</i>	<i>5000000</i>	<i>2500000</i>	<i>2500000</i>	<i>0</i>	<i>1300000</i>	<i>1200000</i>	<i>1500000</i>
Totaal		17371000	12069000	5937000	6132000	0	3440000	2692000	5810500

8.3. Complementariteit

Deze gebiedsopgave en de daaruit voortvloeiende projecten moeten complementair zijn aan het huidige door nationale overheid gevoerde beleid en aan de andere in het gebied operationele Europese programma's, zoals INTERREG en het doelstelling-2-programma. De projecten moeten een versnelling van een proces en het aanbrengen van vernieuwende experimentele elementen bevatten. De projecten in het kader van deze gebiedsopgave, die gefinancierd worden met POP-middelen, hebben betrekking op het platteland van de regio. Er worden niet dezelfde activiteiten ontplooid als in de andere programma's.

Ieder project dat geld ontvangt uit het POP-programma moet het experimenteel en aanvullend karakter dus helder aantonen ten opzichte van andere in het desbetreffende gebied van toepassing zijnde programma's en initiatieven. De gebiedsopgave heeft doelen, criteria en een eigen focus die het mogelijk maken het programma te onderscheiden van andere programma's en initiatieven. In het geval van een grijs gebied of potentiële overlap tussen het POP en andere programma's en initiatieven, zullen de provincies op projectniveau besluiten wat het meest geschikte programma of initiatief om het betreffende project in te dienen. Daarbij moeten vorenstaande principes worden gerespecteerd, net als de specifieke subsidiabiliteitsvoorwaarden voor LEADER+ (bottom-up karakter, kleinschalige acties, experimentele karakter en eerbiediging van de maxima voor infrastructuur en productieve investeringen). INTERREG krijgt prioriteit in transnationale samenwerking.

9. CRITERIA VOOR PROJECTSUBSIDIES IN HET KADER VAN LEADER/POP

Algemeen

Een subsidieaanvraag voor het pMJP wordt getoetst aan de subsidiegids van het pMJP.

In de subsidiegids van het pMJP zijn algemene criteria geformuleerd waaraan een project moet voldoen. Deze algemene criteria komen in dit hoofdstuk aan de orde.

Criteria

Een aanvraag past binnen het pMJP als de activiteit qua aard en doel aansluit bij de in het pMJP benoemde maatregelen, activiteiten en prioriteiten en bijdraagt aan het realiseren van de pMJP-doelen. Een aanvraag past binnen de subsidieverordening als tevens wordt voldaan aan de technische eisen die aan de aanvraag worden gesteld, zoals een tijdige indiening. Daarnaast moet er ruimte zijn binnen het subsidieplafond van een specifiek in het pMJP geformuleerde doelstelling.

Aanvragen worden altijd afzonderlijk beoordeeld en soms ook in verhouding tot andere (mogelijke) aanvragen. Een onderdeel daarvan is de kwalitatieve beoordeling, waarbij wordt gekeken naar de mate waarin de te subsidiëren activiteit bijdraagt aan de realisatie van de pMJP-doelstellingen, zoals die in de doel-middelentabel zijn vermeld. Voorrang wordt gegeven aan aanvragen die sterker scoren op de volgende criteria.

- *Doelgerichtheid*
De omvang van de verwachte effecten van het project in relatie tot de in de bij het pMJP behorende doel-middelentabel gedefinieerde doelen en prestatie-indicatoren.
- *Gerichtheid op integraal werken*
De mate waarin het project verband houdt met andere activiteiten waaraan vanuit het pMJP wordt bijgedragen. De gedachte hierachter is dat het koppelen van maatregelen tot integrale projecten mogelijkheden biedt om voor bepaalde sectoren of gebieden méér te doen dan wat bij afzonderlijke activiteiten haalbaar is (zie ook deel 1).
- *Kosteneffectiviteit*
De mate waarin sprake is van een gunstige verhouding tussen kosten en effecten.
- *Samenwerking en marktgerichtheid*
De mate waarin activiteiten daadwerkelijk van start tot afsluiting van het project gezamenlijk door (bijvoorbeeld) overheden, instellingen en bedrijven worden uitgevoerd, en de mate waarin het project aansluit bij potentiële ontwikkelingen in de markt (wat ondermeer tot uitging kan komen in uitgelokte particuliere investeringen).
- *Behoefte*
De noodzaak van het project, zoals deze door de aanvragers wordt onderbouwd.
- *Haalbaarheid*
De technische en financiële haalbaarheid van het project.
- *Vernieuwing*
De meerwaarde van het project ten opzichte van bestaande projecten.
- *Omvang eigen bijdrage*
De mate waarin belanghebbenden door eigen financiële bijdragen laten blijken dat ze zelf gewicht hechten aan het project.

- Het heeft een innovatief karakter. Innovatief, in dit verband, wil zeggen dat de aanpak of het resultaat van het project nieuw is voor de regio.
- Het wordt gekenmerkt door een aanpak van onderop. Dat wil zeggen dat degenen op wie het project is gericht bij de vormgeving en uitvoering van het project betrokken zijn en of worden.
- Het kan een voorbeeldfunctie hebben voor andere gebieden of groepen die zich met plattelandsonwikkeling bezig houden.
- Het past binnen de doelstellingen en actielijnen uit de gebiedsopgave voor het gebied, zoals opgesteld door de gebiedscommissie.

BIJLAGEN

1. Indicatoren POP

Guidance note F – Common indicator list

This guidance note presents the common indicators for:

1.	Outputs
2.	Results
3.	Impacts
4.	Baselines

1. Output indicators

AXIS 1 IMPROVING THE COMPETITIVENESS OF THE AGRICULTURAL AND FORESTRY SECTOR		
Code	Measure	Output Indicators*
111	Vocational training and information actions	Number of participants in training Number of training days received
112	Setting up of young farmers	Number of assisted young farmers Total volume of investments
113	Early retirement	Number of farmers early retired Number of farm workers early retired Number of hectares released
114	Use of advisory services	Number of farmers supported Number of forest holders supported
115	Setting up of management, relief and advisory services	Number of newly set up management, relief or advisory services
121	Modernisation of agricultural holdings	Number of farm holdings that received investment support total volume of investments
122	Improvement of the economic value of forests	Number of forest holdings that received investment support Total volume of investments
123	Adding value to agricultural and forestry products	Number of enterprises supported Total volume of investments
124	Cooperation for development of new products, processes and technologies in the agriculture and food sector and the forestry sector	Number of cooperation initiatives supported
125	Infrastructure related to the development and adaptation of agriculture and forestry	Number of operations supported Total volume of investments
126	Restoring agricultural production potential damaged by natural disasters and introducing appropriate prevention actions	Supported area of damaged agricultural land Total volume of investments

Code	Measure	Output Indicators*
131	Meeting standards based on Community legislation	Number of beneficiaries
132	Participation of farmers in food quality schemes	Number of supported farm holdings participating in a quality scheme
133	Information and promotion activities	Number of supported actions
141	Semi-subsistence farming	Number of semi-subsistence farm holdings supported
142	Producer groups	Number of supported producer groups Turnover of supported producer groups

* For each measure, number of applications received and number of applications approved will be provided.

AXIS 2 IMPROVING THE ENVIRONMENT AND THE COUNTRYSIDE THROUGH LAND MANAGEMENT

Code	Measure	Output Indicators*
211	Natural handicap payments to farmers in mountain areas	Number of supported holdings in mountain areas Supported agricultural land in mountain areas
212	Payments to farmers in areas with handicaps, other than mountain areas	Number of supported holdings in areas with handicaps, other than mountain areas Agricultural land area supported in areas with handicaps, other than mountain areas
213	Natura 2000 payments and payments linked to Directive 2000/60/EC (WFD)	Number of supported holdings in Natura 2000 areas/under WFD Supported agricultural land under Natura 2000/under WFD
214	Agri-environment payments	Number of farm holdings and holdings of other land managers receiving support Total area under agri-environmental support Physical area under agri-environmental support under this measure Total Number of contracts
215	Animal welfare payments	Number of actions related to genetic resources Number of farm holdings receiving support Number of animal welfare contracts
216	Non-productive investments	Number of farm holdings and holdings of other land managers receiving support Total volume of investments
221	First afforestation of agricultural land	Number of beneficiaries receiving afforestation aid Number of ha afforested land
222	First establishment of agroforestry systems on agricultural land	Number of beneficiaries Number of ha under new agroforestry systems
223	First afforestation of non-agricultural land	Number of beneficiaries receiving afforestation aid Number of ha of afforested land

Code	Measure	Output Indicators*
224	Natura 2000 payments	Number of forest holdings receiving aid in Natura 2000 area Supported forest land (ha) in Natura 2000 area
225	Forest-environment payments	Number of forest holdings receiving support Forest area under forest environment support Physical forest area under forest environment support Number of contracts
226	Restoring forestry potential and introducing prevention actions	Number of prevention/restoration actions Supported area of damaged forests Total volume of investments
227	Non-productive investments	Number of supported forest holders Total volume of investments

* For each measure, number of applications received and number of applications approved will be provided.

AXIS 3 IMPROVING THE QUALITY OF LIFE IN RURAL AREAS AND ENCOURAGING DIVERSIFICATION OF ECONOMIC ACTIVITY

Code	Measure	Output indicators*
311	Diversification into non-agricultural activities	Number of beneficiaries Total volume of investments
312	Business creation and development	Number of micro-enterprises supported/created
313	Encouragement of tourism activities	Number of new tourism actions supported Total volume of investments
321	Basic services for the economy and rural population	Number of supported actions Total volume of investments
322	Village renewal and development	Number of villages where actions took place Total volume of investments
323	Conservation and upgrading of the rural heritage	Number of rural heritage actions supported Total volume of investments
331	Training and information	Number of participating economic actors to supported activities Number of days of training received by participants
341	Skills acquisition, animation and implementation of local development strategies	Number of skills acquisition and animation actions Number of participants in actions Number of public-private partnerships supported

AXIS 4 LEADER		
Code	Measure	Output indicators*
41	Implementing local development strategies	Number of local action groups
411	competitiveness	Total size of the LAG area (km ²)
412	environment/land management	Total population in LAG area (km ²)
413	quality of life/diversification	Number of projects financed by LAGs
421	Implementing cooperation projects	Number of beneficiaries supported
		Number of cooperation projects
		Number of cooperating LAG's
431	Running the local action group, acquiring skills and animating the territory as referred to in article 59	Number of actions supported

* For each measure, number of applications received and number of applications approved will be provided.

2. Result indicators

Axis/Objective	Indicator
Improving the competitiveness of the agricultural and forestry sector	1. Number of participants that successfully ended a training activity related to agriculture and/or forestry.
	2. Increase in gross value added in supported holdings/enterprises.
	3. Number of holdings/enterprises introducing new products and/or new techniques.
	4. Value of agricultural production under recognized quality label/standards.
	5. Number of farms entering the market.
Improving the environment and the countryside through land management	6. Area under successful land management contributing to: <ul style="list-style-type: none"> - bio diversity and high nature value farming/forestry; - water quality; - mitigating climate change; - soil quality; - avoidance of marginalisation and land abandonment.
	7. Increase in non-agricultural gross value added in supported businesses.
	8. Gross number of jobs created.
	9. Additional number of tourists.
Improving the quality of life in rural areas and encouraging diversification of economic activity	10. Population in rural areas benefiting from improved services.
	11. Increase in internet penetration in rural areas.
	12. Number of participants that successfully ended a training activity.

3. Impact indicators

Indicator	Measurement
1 Economic growth	Net additional value added expressed in PPS
2 Employment creation	Net additional full-time equivalent jobs created
3 Labour productivity	Change in Gross Value Added per full-time equivalent (GVA/FTE)
4 Reversing Biodiversity decline	Change in trend in biodiversity decline as measured by farmland bird species population
5 Maintenance of high nature value farmland and forestry	Changes in high nature value farmland and forestry
6 Improvement in water quality	Changes in gross nutrient balance
7 Contribution to combating climate change	Increase in production of renewable energy.

LEADER-indicatoren

- Het aantal gerealiseerde projecten dat experimenteel van karakter is, "bottom-up" tot stand is gekomen of een multisectoraal karakter heeft en
- De mate waarin private cofinanciering is gerealiseerd.

2. Afkortingenwijzer

pMJP	provinciaal Meerjarenplan
POP	Provinciaal omgevingsplan
CWI	Centrum voor Werk en Inkomen
MKB	midden- en kleinbedrijf
ICT	informatie- en communicatietechnologie
LNV	Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, Ministerie van
EHS	ecologische hoofdstructuur
GGOR	gewenst grond- en oppervlaktewaterregiem
KRW	Kaderrichtlijn water
ILG	Investeringsbudget Landelijk Gebied
GS	gedeputeerde staten
DLG	Dienst Landelijk Gebied